

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJU

GAIA SLUGA

Analiza neofašističnih elementov v opusu Marka Sosiča

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Vanesa Matajc

Univerzitetni enopredmetni
študijski program prve stopnje:

Primerjalna književnost in literarna
teorija

Ljubljana, 2019

IZVLEČEK

Analiza neofašističnih elementov v opusu Marka Sosiča

Diplomsko delo skuša osvetliti tematiko skrajno desničarskih ideologij in njihovih lastnosti, kakor jih opiše Umberto Eco v svojem eseju z naslovom *Il fascismo eterno*. Omenjene lastnosti išče v literarnih delih tržaškega pisatelja Marka Sosiča, jih razčlenjuje in komentira. Elementi neofašistične ideologije se, predvsem v romaneskni delih, na različne načine kažejo v odnosu do družbenih skupin, kot je avtohtona slovenska manjšina, kot so izseljenci in pripadniki narodov z območja Balkana.

Prvič lahko podedovano fašistično tradicijo druge svetovne vojne, uperjeno proti Slovincem, živečim v Italiji, zasledimo v romanu *Tito, amor mijo*, kjer se skozi perspektivo otroškega pripovedovalca spopadeta dve strani, dve tradiciji – fašistična in partizanska. Popolnoma drugače je v romanu *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*, kjer se bralcu skozi oči Ivana Slokarja, Tržačana slovenskega rodu, razkrije šovinistično nasilje v času vojn na Balkanu, uperjeno proti lastnim sorodnikom. Isti motiv se ponovi tudi v Sosičevem najnovejšem romanu *Kruh, prah*, kjer se gledišče preseli z napadalca na žrtve – sorodnike v Bosni. Nekoliko drugačen je v tem kontekstu *Kratki roman o snegu in ljubezni*, kjer se liki neposredno in ideološko opredeljujejo za pristaše neonacističnih gibanj in s tem negativno vplivajo na svoje družinsko okolje.

Sosičevi romani predstavljajo preplet družbene kritike in intimnosti življenj likov, ki se hkrati borijo z lastno duševnostjo in okoljem, v katerega so postavljeni.

Ključne besede: Marko Sosič, roman, neofašizem, zamejstvo, slovenska manjšina, izseljenstvo, šovinizem, vojne na Balkanu

ABSTRACT

The analysis of neofascist elements in the complete works of Marko Sosič

The undergraduate thesis attempts to illuminate the theme of extreme right ideologies and their features, as described in Umberto Eco's essay, entitled *Il fascismo eterno*. The thesis searches for and comments the afore-mentioned characteristics in the literary works of Marko Sosič, an author of Slovenian descent, situated in Trieste. These neofascist elements, as witnessed in his novels, pose in relation to different social groups, such as members of Slovenian minorities, emigrants and members of nations from the Balkans.

The fascist tradition, inherited by Mussolini's regime, for the first time appears in *Tito, amor mijo*, where both, the Fascist and the Partisan tradition, are described from the view of a child. Differently, in *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*, the main character experiences chauvinism, directed towards Bosnian siblings during the Balkan wars. The same motif appears also in *Kruh, prah*, where the view shifts from the aggressor to the victim. Once again, *Kratki roman o snegu in ljubezni* represents a different scene, because the characters tend to openly opt for neonazist ideology, which affects negatively the family environment.

The novels of Marko Sosič pose an interlacement of social criticism with intimacy of characters, who simultaneously fight the environment and their own mentality.

Keywords: Marko Sosič, novels, neofascism, Slovene minority, emigration, chauvinism, Balkan wars

KAZALO

1. Uvod.....	4
2. Beseda o avtorju	5
3. Nastanek in značilnosti fašizma in neofašizem	6
3.1. Vzpon Mussolinijeve vlade	6
3.2. Po drugi svetovni vojni.....	9
3.3. Od devetdesetih let dvajsetega stoletja do danes.....	10
3.4. Ecove teze o »Ur-fašizmu« ali »večnem fašizmu«	11
3.5. Neofašizem in populizem	13
4. Obravnava izbranih literarnih del iz opusa Marka Sosiča	
4.1. <i>Rosa na steklu</i> in <i>Balerina, Balerina</i>	14
4.1.1. <i>Rosa na steklu</i>	14
4.1.2. <i>Balerina, Balerina</i>	15
4.2. <i>Tito, amor mijo</i>	17
4.3. <i>Iz zemlje in sanj</i>	27
4.4. <i>Ki od daleč prihajaš v mojo bližino</i>	31
4.5. <i>Kratki roman o snegu in ljubezni</i>	42
4.6. <i>Kruh, prah</i>	49
5. Zaključek.....	54
6. Viri in literatura	55

1. Uvod

Že od rojstva se kot Primorka, živeča na etnično pisanem območju Slovenije, nekaj minut stran od meje, ki je bila zasnovana leta 1975, srečujem s Slovenci z nasprotne strani Tržaškega zaliva. Isti narod, le nekaj kilometrov stran, za nevidno mejo, v drugi državi. Kako se jim, kot avtohtonemu prebivalstvu, ki ga je omenjeni sporazum leta 1975 pustil izven mej matične domovine, godi pod italijansko oblastjo danes in kako se jim je nekoč, je vprašanje, ki me je vodilo pri raziskovanju literarnih del Marka Sosiča, slovenskega pisatelja in režiserja, rojenega in delujočega v Trstu. Dogajalni prostor njegovih romanov namreč vseskozi ostaja Trst s svojim zaledjem, zaznamovan s pestro zgodovino, ki se odraža v sedanosti. Glavne vloge v romanih prevzemajo zamejski Slovenci, živeči v Trstu in njegovem zaledju v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja.

Ključno vprašanje, na katerega bom poskušala odgovoriti v svoji diplomski nalogi, je, v kolikšni meri se v Sosičevih romanih kažejo skrajno desničarska nagnjenja in pogledi ter kje lahko najdemo elemente neofašizma, ki ima v Italiji vedno več privržencev in podpore.

Najprej se bom posvetila obravnavi neofašizma kot zgodovinskega pojma, ki se je uveljavil zlasti po koncu druge svetovne vojne, in predstavila nekaj ključnih podatkov, pomembnih za obravnavo te teme. Pri opredelitvi samega pojma »neofašizem« se bom sklicevala na delo Umberta Eca z naslovom *Il Fascismo Eterno*, v katerem avtor nazorno prikaže in opiše štirinajst tez, značilnih za t.i. »večni fašizem«.

Nato bom prostor namenila literarni analizi sedmih Sosičevih leposlovnih del, ki jih je objavil med letoma 1991 in 2018, in se osredotočila na to, ali je v njih moč najti prikaz neofašističnih gest. Skušala bom ugotoviti, s katere perspektive se kažejo, v odnosu do koga, kako jih liki dojemajo in se nanje odzivajo ter kako se nanje odziva okolje, v katerem živijo. Tovrstni politični in ideološki elementi, kot bomo videli, niso prisotni v vseh delih, v ospredje pa stopajo šele v drugem Sosičevem romanu, ki nosi naslov *Tito, amor mijo*. Drugi element neofašizma, šovinizem, se najbolj nazorno kaže v romanih *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* in *Kruh, prah. V kratkem romanu o snegu in ljubezni* pa je bralec pričča najstnikovemu odkritemu zavzemanju za neonacistične ideale, ki negativno vplivajo na okolje in njegove družinske odnose.

2. Beseda o avtorju

Marko Sosič se je rodil leta 1958 v Trstu, kjer je dokončal osnovno izobrazbo. Šolanje je nadaljeval v hrvaškem Zagrebu, kjer je leta 1984 diplomiral iz filmske in gledališke režije, nato pa je kot gledališki režiser deloval v raznih gledališčih po Sloveniji in Italiji, med drugim v SNG Ljubljana ter v Novi Gorici, kjer je bil v začetku devetdesetih let zaposlen kot umetniški vodja. Z delom umetniškega vodje je leta 2005 nadaljeval tudi v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu. Vlogo selektorja Tedna slovenske drame je v Kranju opravljal v letih 2009-2010.

Za svoja dela je prejel številne nagrade, med drugim se je za kresnika potegoval s tremi izmed svojih romanov: *Balerina, Balcerina* (za ta roman je prejel nagrado vstajenje), *Tito, amor mijo* (s katerim se je potegoval tudi za nagrado Prešernovega sklada) in *Kratki roman o snegu in ljubezni*. Poleg tega je dobitnik številnih drugih nagrad, kot sta italijansko priznanje Umberto Saba ter prva nagrada Città di Salo, obe za roman *Balerina, Balcerina*.

3. Nastanek in značilnosti fašizma in neofašizem

Ker v romanih iščem elemente, ki bi nakazovali na določeno politično usmerjenost, se zdi smiselno, da prvih nekaj odstavkov namenim zgodovinski umestitvi pojma *neofašizem*, njegovemu razvoju in poskusu definicije oziroma predstavitvi temeljnih lastnosti, ki ga definirajo.

Pod pojmom neofašizem dandanes razumemo gibanja, ki so nastala po drugi svetovni vojni in kljub ustavnim prepovedim ponekod uspešno nadaljevala tradicijo zgodovinskega fašizma. Temelji neofašističnih gibanj so torej zakoreninjeni globoko v fašizmu, pa vendar ni mogoče poenostavljeno trditi, da gre za ponovno rojstvo fašizma, saj obstajajo razlike tako na političnem kot tudi ekonomskem in drugih področjih (Soucy ni str.). Pred obravnavo neofašizma pa velja nekaj besed nameniti njegovim začetkom, torej zgodovinskemu fašizmu.

Večina fašističnih strank je nastala med letoma 1922 in 1945, predvsem na evropskih tleh. Nekaj jih je nastalo tudi izven Evrope, npr. na Japonskem pod vodstvom premierja Hidekija, v Združenih državah Amerike pa se je definiciji fašizma zelo približala organizacija Ku Klux Klan (Soucy ni str.).

3.1. Vzpon Mussolinijeve vlade

Po prvi svetovni vojni je v Italiji nastopila vsesplošna kriza, ki se je odražala v visoki stopnji brezposelnosti in revščine, posledično pa v uporih delavcev in kmetov na robu propada. Poleg tega se je del italijanskega naroda čutil prikrajšanega zaradi – po njihovem mnenju – nepravilne razdelitve ozemlja po prvi svetovni vojni (Režek 40). Zaradi okolja, v katerem sta potekali industrializacija in modernizacija, se je italijanska družba začela preobražati in rodilo se je marsikatero radikalno gibanje, obupana množica se je odzvala s poskusom rušenja liberalne vlade ter parlamentarnega režima (Gentile 20).

V vsesplošnem neredu je menjavanje vlad, ki niso imele veliko podpore, povzročilo, da so o liberalni državi začeli dvomiti meščanstvo in srednji sloji, zato sta na volitvah leta 1919 v ospredje prišli socialistična in ljudska stranka, ki sta naredili konec liberalizmu, luč sveta pa so v tem času ugledale tudi bojne skupine (*Fasci di combattimento*) na čelu z Benitom Mussolinijem (Gentile 21).

Mussolini se je rodil leta 1883 v italijanskem Predappiu in je bil kot otrok težavnega značaja. Pri 19 letih je, nezadovoljen s poklicem učitelja, zapustil Italijo. V mladosti se je navduševal

nad idejami Marxa, Nietzscheja, Sorela in drugih filozofov ter iz njih sestavil svojo lastno filozofijo (Foot in Hibbert ni str.) oziroma »koncept revolucionarnega socializma« (Gentile 21). Po vrnitvi v Italijo je pisal za različne socialistične časopise, pri čemer je bil zelo uspešen, saj je bil leta 1912 določen za glavnega urednika socialističnega časopisa *Avanti!*. Zanimivo je, da je prav on, oče fašizma, pri svojih 29 letih odločno zagovarjal antimilitarizem in antinacionalizem ter posledično nevmešavanje Italije v vojno, vendar si je kmalu premislil. Zaradi svojih gorečih govorov v prid vojni je bil izključen iz socialistične stranke. Postal je urednik novega časopisa *Il popolo d'Italia* in leta 1915 nastopil na vojnih bojiščih, od koder se je vrnil domov ranjen. 1919 so bili ustanovljeni *Fasci di combattimento* (Foot in Hibbert ni str.)

Ustanovni zbor *fasciev* se je zgodil 23. marca 1919 v Milanu na trgu San Sepolcro, udeležili so se ga večinoma levičarji. Čez dve leti je gibanje preraslo v Nacionalno fašistično stranko (*Partito nazionale fascista* – PNF), ki se je zavzemala za reformiranje različnih področij, od gospodarstva do ustave. Svoje nasprotovanje liberalni državi in parlamentu so izkazovali z uporabo nasilja na ulicah, kar jim sicer ni prineslo uspeha na volitvah konec leta 1919. V povezavi s fašizmom so se formirale oborožene skvadristične skupine, ki so pod njegovim varstvom združevale protiboljševiško in protiproletarsko usmerjene pripadnike meščanstva (Gentile 23–24).

Nasilje pa ni ostalo le na ulicah, kajti agresivna predvolilna kampanja je fašistom prinesla 35 sedežev v parlamentu, Mussolini pa je, kljub nasprotovanjem znotraj stranke, leta 1921 postal Duce. Leta 1922 je bila PNF že tako močna, da je štela več sto tisoč članov in se je pripravljala, da bo prevzela oblast, ki je dejansko že bila v njenih rokah po zaslugi skvadrističnega terorja. Z Mussolinijevo novo vlado, ustanovljeno 31. oktobra 1922, je to postalo tudi uradno. Mussolini si je z Acerbovim zakonom, sprejetim leta 1923, zagotovil absolutno večino v parlamentu in po Matteottijevi krizi leta 1929 je liberalni režim v Italiji navsezadnje le doživel poraz. S prevzemom oblasti je PNF leta 1926 sprejela zakon, ki je prepovedoval obstoj drugih strank. Prepovedana je bila tudi vsakršna kritika oblasti in uvedba smrtne kazni je med drugim pred sodišče postavila tudi pet Slovencev, obtoženih terorizma. Režim se je utrdil zahvaljujoč državni policiji, pomiritvi s Cerkvijo, močni propagandi in Mussolinijevi vlogi Duceja kot absolutnega vodje, ki je za reševanje krize ubral pot korporativizma. Ducejeva vloga je bila tudi temelj sistema, ki je vedno bolj spominjal na totalitarnega zaradi svoje enostrankarske diktature. Z uvedbo najrazličnejših organizacij, funkcij in reform si je podredil vsa področja življenja svojih državljanov (Gentile 25–38).

V 30. letih so se začeli kazati vplivi fašizma tudi pri ostalih narodih, kar se je odražalo v nastanku različnih gibanj, kot so npr. Hitlerjeva NSDAP v Nemčiji, španska Falanga, reksizem v Belgiji, Ognjeni križi v Franciji in druge. Gibanja so se sicer zgledovala po Mussoliniju, vendar so se na določenih točkah tudi razhajala. Če kot primer vzamemo nemški nacizem in italijanski fašizem, lahko opazimo eno izmed najočitnejših razlik, ki se kaže v antisemitizmu. Antisemitizem je bil ena izmed glavnih značilnosti Hitlerjeve politike, medtem ko za Mussolinija, kljub rasistični naravi ideje o prenovi človeštva, vse do začetka tridesetih let ni bil bistvenega pomena (Gentile 38).

Ena od glavnih značilnosti, ki povezuje fašizme, je nasprotovanje marksističnim idejam in levici na splošno. V španski državljanski vojni lahko na primer opazimo, da je šlo za spopad dveh strani: Ljudske fronte kot predstavnice leve in Francovih fašistov kot predstavnikov desne strani. Poleg tega je fašizem zavračal vse, kar bi potencialno lahko dopuščalo obstoj marksizma in njegovih idej ter se zato postavil v opozicijo proti parlamentarni demokraciji.

Poleg konservativnih ekonomskih programov, ki so vključevali znižanje davkov za podjetja, znižanje plač in zvišanje delovnih ur (kar je pripeljalo do poslabšanja delovnih razmer in življenjskega standarda nasploh) pa je italijanski fašizem na ekonomskem področju predvidel domnevno tretjo rešitev med kapitalizmom in komunizmom – združevanje gospodarskih panog v korporacije, ki bi jih vodila država. Naloga korporacij je bila, da so ščitile delavce in delodajalce, skrbele za njihove pravice in hkrati zavračale oziroma onemogočale delavcem združevanje v delavska gibanja.

Nastale socialne razlike med sloji fašistom niso povzročale večjih težav. Skušali so jih zakriti z vpeljevanjem militarističnih vrednot v vsakdanjik italijanskega naroda in jih prenesti na raven vojne, ki ne pozna razlik v socialnem statusu, temveč le v stopnji častnega žrtvovanja za domovino (Soucy ni str.). Kajti eden od ciljev fašizma je bil, kakor navaja E. Gentile, »izoblikovati skupnost državljanov [...], ki so za državo pripravljeni žrtvovati življenje« (163).

Skupna točka svetovnih fašizmov je bil tudi imperializem, nazorno izražen v Hitlerjevih težnjah po zasedbi slovanskega vzhoda Evrope in Mussolinijevi zunanji politiki, usmerjeni na Balkan in celotno Sredozemlje (Soucy ni str.) ter v kolonizacijo nekaterih afriških dežel. V slednji se je kazala Ducejeva želja po uresničitvi »fašističnega mita o novi civilizaciji, /.../ zasnovani na nadvladi mladih ljudstev« (Gentile 39) po nemškem in italijanskem zgledu. Mussolini je svoje kolonialne težnje sprva uresničeval z vojno v Etiopiji, ki se je začela

oktobra 1935 in trajala nekaj mesecev, nato z zasedbo Albanije leta 1939 in medvojnimi poskusom napada na Grčijo. Vendar pa kolonialne sanje niso trajale dolgo, saj sta izguba ozemelj že v času vojne in nenazadnje tudi izkrcanje zaveznikov na Siciliji pomenila začetek propada italijanskega fašističnega režima (Gentile 39–42).

Pomemben del fašistične ideologije je bil t.i. novi človek. Moralno trdnega, močnega mladega moškega so videli kot posebljenje upora proti konservativnim liberalnim elitam na eni in marksizmu na drugi strani. Poleg tega se je pokončna drža novega človeka upirala »dekadenci« in njenim lastnostim, kot sta strahopetnost in uživaštvo. Za vzgojo tovrstne patriarhalne družbe so skrbele razne nove organizacije, ki so mladim skušale privzgojiti nacionalno identiteto kot najvišjo vrednoto osebne identitete (Soucy ni str.).

Ženske so imele v tovrstnem sistemu le toliko prostora, da so izvrševale vlogo matere in gospodinje. V fašistični Italiji so se združevale v t.i. ženske fascie, kjer je nastal nov tip ženskega poslanstva; poleg hišnega angela je ženska lahko postala tudi vzgojiteljica fašističnega človeka v okviru stranke (Gentile 37).

3.2. Po drugi svetovni vojni

Kako se je po drugi svetovni vojni godilo podpornikom Mussolinijeve propadle vlade? Bili so aretirani in deportirani v delovna taborišča, ostalim pa je uspelo emigrirati, dokler niso bili z razglasitvijo republike leta 1946 politično pomiloščeni v prid narodne sprave s fašizmom. Kmalu zatem so pričele nastajati razne ilegalne skupine, med drugim Fasci di azione rivoluzionaria (Chiarini 23). Približno pol leta kasneje je bilo pod vodstvom Giorgia Almiranteja ustanovljeno Italijansko socialno gibanje (Movimento sociale Italiano – MSI).

V čem se je ta novonastala stranka povezovala z Mussolinijevim fašizmom? Kot prvo, vodstvo stranke je bilo povezano s Salòjsko republiko, kot drugo pa je bilo v političnem programu MSI moč najti fašistične prvine. S svojim delovanjem je stranka odobraval delovanje neofašističnih združenj in jih celo spodbujala pri povezovanju v večje celote, kar je bil med drugim tudi eden izmed njenih ciljev (Chiarini 26–27).

Trenja med levimi in desnimi so se izredno zaostila v šestdesetih in sedemdesetih letih. Leta 1963 se je vodilna Krščanska demokracija dokončno odločila za podporo levih strank. Nastala situacija je pripeljala do napetega ozračja sedemdesetih let, ko sta se obe strani na različne načine trudili spodkopati oblast. Lahko je šlo za bombne kampanje, načrtovane državne udare ali pa napade oboroženih paravojaških skupin. Prelomni trenutek se je zgodil leta 1969, ko so

eksplodirale bombe na različnih mestih v Milanu. Nasilje se je v prihodnjih letih še stopnjevalo, poleg bombardiranj, kraj, streljanj in ugrabitev z obeh strani so se vrstile tudi antifašistične demonstracije, nastalo stanje pa je terjalo ogromen krvavi davek (Cento Bull 3–4).

Anna Cento Bull v svojem delu navaja dve glavni struji italijanskega neofašizma: MSI predstavlja legalno plat, medtem ko na drugo stran sodijo revolucionarne skupine, kot so Ordine nuovo, Avanguardia Nazionale in Nuclei armati rivoluzionari, ki sledijo idejam fašističnega filozofa Juliusa Evole o zavračanju modernega sveta in povečevanju nasilja ter se opirajo na fašistično tradicijo, Mussolinija pa imajo za svojega predhodnika (11–12). Leta 1969 so bili ravno člani Ordine nuovo odgovorni za neuspehi poskus bombnega napada na slovenske šole v Trstu in Gorici (Cento Bull 32).

Kot navaja Stanislav Vidovič v svojem članku *Desni ekstremizem na pohodu* iz leta 1992, je statut MSI takrat definiral stranko kot organizacijo, ki je

inspirirana z duhovnim konceptom življenja, katerega namen je zagotoviti dostojanstvo in uresničiti interese italijanskega ljudstva, kar pa je možno samo z ustanovitvijo Stato nazionale del lavoro (Nacionalne dežave dela), ta pa je uresničljiva le s korporativistično ideologijo. To je tudi najmočnejši element, ki kaže na kontinuiteto s fašistično ideologijo (554).

Vidovič nato navede še temeljne vrednote stranke, ki jo vežejo na zgodovinski fašizem dvajsetih in tridesetih let: hierarhična in avtoritativna država, narod, vera, družina in vojska (554).

3.3. Od devetdesetih let dvajsetega stoletja do danes

Zaradi vedno obsežnejših imigracij Italija postaja vse bolj multikulturalna država. Posledično so v začetku 21. stoletja vzniknile nove politične skupine, kot je Alternativa Sociale, ki jo vodi vnukinja fašističnega vodje, Alessandra Mussolini, in Storacejeva La Destra. Prav tako je iz Popolo della Libertà nastala neofašistična Fratelli d'Italia (Bratje Italije), ki se zgleduje po politiki francoske Nacionalne Fronte pod vodstvom Marine Le Pen.

Dejavnost omenjenih skupin se omejuje na parlamentarno, medtem ko sta Forza Nuova in CasaPound povsem drugače usmerjeni in mladi neofašistični gibanji, ki sta svoje (pogosto ilegalno) delovanje prenesli predvsem na popularna socialna omrežja. Obe redno organizirata proteste in demonstracije, kjer so jasno izražena protiimigracijska stališča in fašistične

vrednote, kot je antisemitizem, zavračanje globalizacije v imenu identitete naroda in pozivi za ohranitev kulturne tradicije. CasaPound je bila ustanovljena z namenom zavzemanja za stanovanjske pravice državljanov, o čemer redno obvešča svoje privrženice preko časopisov in radijskih oddaj (Campani 23–24).

3.4. Ecove teze o »Ur-fašizmu« ali »večnem fašizmu«¹

Umberto Eco se na začetku svojega spisa retrospektivno vrača v čas otroštva in odraščanja pri Mussolinijevi fašistični mladini. Življenje v totalitarnem režimu ga je, kot pravi sam, prikrajšalo za razumevanje pojmov, kot sta »svoboda« (libertà) oziroma »osvoboditev« (liberazione), katerih pravi pomen mu je prinesel konec druge svetovne vojne. Kot otrok fašizma se je na lastni koži seznanil z bistvenimi značilnostmi Mussolinijeve politike, npr. kultom karizmatičnega vodje, imperializmom, nacionalizmom, antisemitizmom in zavračanjem parlamentarne demokracije, kar lahko tedaj, leta 1995, pripiše eni izmed vodilnih italijanskih desnih strank – Nacionalni zvezi (Alleanza Nazionale – AN). Vendar pa je Eco kljub temu mnenja, da »se fašizem oziroma nacizem v prvotni obliki ne bosta več pojavila kot gibanje, ki bi vključevalo celoten narod« (19). Italijanski fašizem je bil namreč le skupek nasprotujočih si političnih in filozofskih idej, ki niso tvorile koherentne politične ideologije. Svobodni trg in absolutna oblast, monarhija in revolucija so pojmi, ki že na prvi pogled ustvarjajo antipod druga drugi (25). Pa vendar je Mussoliniju uspelo, da je mnogo liberalcev prepričal v svoj prav in italijanski fašizem zakoreninil globoko v italijansko tradicijo.

V nadaljevanju Eco navede štirinajst tez, za katere trdi, da so tipične lastnosti tistega, čemu pravi »Ur-fašizem« oziroma »večni fašizem« (33), in jih potemtakem lahko prepoznamo tako v zgodovinskem kot v raznih neo- in postfašizmih ali pa celo populizmih, značilnih za politiko desnice v 21. stoletju. Gre torej za nekakšen univerzalni fašizem.

Prva teza je »kult tradicije«, ki v sebi združuje kombinacijo nekakšnih »prvotnih resnic«. Elemente »sinkretizma«, značilnega za tradicionalizem, lahko najdemo prav v idejah Juliusa Evole, ki je v fašistično filozofijo inkorporiral nasprotujoče si elemente Rimskega imperija, svetega grala (ki se opira na srednjeveški krščanski mit o svetem gralu, oprt na keltsko izročilo) in druge. Sinkretizem lahko opazimo tudi v filozofiji desnice, ki se je kot dokaz odprtosti uma v devetdesetih letih rada navduševala nad protirevolucionarnimi idejami

---

¹ Umberto Eco je svoje teze prvič predstavil študentom Kolumbijske univerze v Ameriki, 25. aprila 1995, da bi z njimi prispeval k proslavljanju osvoboditve Evrope leta 1945 (prim. Eco 7).

Josepha De Maistra na eni in idejami italijanskega marksističnega filozofa Antonia Gramscia na drugi strani.

Iz tega izhaja druga teza, »zavračanje modernizma«, ki so ga videli v novem, kapitalističnem načinu življenja, za katerega so verjeli, da pomeni popolno odpoved tradicionalnim vrednotam.

Tretja in četrta teza predstavljata obsodbo kritičnega mišljenja, intelekta in kulture, pri čemer gre pri četrti za kritiko kot temelj razpada enotnega sveta in »izdaje«.

Nestrinjanje je, kot Eco navaja v peti tezi, temelj raznolikosti mnenj in stališč, ki privede do »strahu pred drugačnostjo«. To nam sugerira, da je »Ur-fašizem« v osnovi rasističen, kar pa že nakazuje na »obsedenost z zaroto«, karpojasnjuje sedma Ecova teza. To zaroto predstavljajo sovražniki naroda, ki mu želijo škodovati, a se privrženci »Ur-fašizma« kljub temu čutijo močnejše in še bolj povezane. Na tej točki se rodita nacionalizem in ksenofobija.

Šesta teza je »poziv srednjim slojem«, ki zaradi svojih »ekonomskih ali političnih frustracij« sestavljajo večinsko publiko fašizmov.

Osma značilnost je zavist, porojena zaradi »bogastva in moči sovražnika«, ki mora ostati premagljiv. Sinteza čustev »Ur-fašista« (kontradiktorno) vodi v »večni boj« za mir in politično hegemonijo (deveta teza).

Hegemonija močnejših nad šibkejšimi poganja »Ur-fašistično« miselnost in ustvarja občutek »množičnega elitizma«. Državljeni povečujejo narod, ki mu pripadajo, pri čemer se hranijo z zaničevanjem šibkejših, brez katerih »Ur-fašizem« ne bi obstajal. Iz omenjenega izhaja »heroizem«, ki je v »Ur-fašizmu« prej pravilo kot izjema. Vsak posameznik mora biti »vzgajan v heroja«, ki je pripravljen umreti za narod in ideologijo.

Ker pa so naloge, ki jih nalaga »večni fašizem«, težavne, se posameznik zateka k »spolnosti«, ki se pogosto udejanja v boju, vzvišenem nadomestku za spolni akt.

Trinajsta teza določa vodjo za glasnika ljudstva. »Ur-fašizem« nastopi, ko se množica spremeni v »enotno telo brez individualnih pravic«, ki bi v družbi ustvarjale razhajanja mnenj. Naloga vodje je, da zastopa enoten glas ljudstva, ki postane splošno sprejet.

V zadnji tezi Eco spregovori o »ur-fašističnem« jeziku, ki zaradi leksikalne skromnosti in

revščine ne omogoča kompleksnega izražanja in posledično omejuje kritiko oblasti.

Eco zaključi svoj spis z opozorilom pred »Ur-fašizmom« v vsakdanji preobleki, ki po tihem še vedno časti dosežke zgodovinskega fašizma in njegovega vodje.

3.5. Neofašizem in populizem²

Danes velik del političnega prostora zavzema nacionalizem, ki se pogosto povezuje z rasizmom, ksenofobijo in islamofobijo, do česar se stranke različno opredeljujejo. Podporo slednjim kažejo predvsem desne populistične³ stranke.

Neofašistični tradiciji MSI lahko ob bok postavimo populistično Severno ligo (Lega Nord – LN), saj obe odgovarjata na pereča vprašanja o nacionalni identiteti, mešanju različnih ras, tuji delovni sili itd., pri čemer je edina razlika med obema to, da se Severna liga ne nanaša več na ideološko preteklost.

Odrpto ostaja vprašanje o povezavi med obema političnima oblikama, pri čemer naj bi populizem vsekakor izhajal iz neofašistične tradicije, ki je z razpadom komunistične Sovjetske zveze izgubila večnega sovražnika in s tem publiko srednjega sloja, populizem pa je, nasprotno, na politično sceno prodril s svežimi rešitvami. Med drugim je prst uperil v migrante z Vzhoda in nanje zvalil breme krivde za nastalo evropsko krizo. V to smer so zašle tudi nekatere neofašistične skupine, vendar so imigracije vseeno ostale na robu njihovih političnih ideologij. (Campani 20–25)

---

² Politika, ki skuša ugajati čim širšim družbenim slojem, navadno z dajanjem všečnih obljub in trditev (vir: *Fran*).

³ Termin »populističen« je prvič uporabil P. A. Taguieff v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, da bi z njim označil politiko francoske stranke Nacionalne fronte (zdaj Nacionalni zbor – Rassemblement National), ki je bila do tedaj razumljena kot fašistična. Od fašistične tradicije se je začela oddaljevati z namenom, da bi pridobila čimveč volilnih glasov in si s tem prislužila vstopnico v parlament (Campani 20).

4. Obravnava izbranih del iz opusa Marka Sosiča

4.1. *Rosa na steklu* in *Balerina*, *Balerina*

4.1.1. *Rosa na steklu*

Rosa na steklu je zbirka kratke proze, ki je izšla leta 1991 v Trstu. Gre za zbirko 16 kratkih zgodb, ki jim Ivan Verč pravi kar »romani na treh straneh« (Verč 69), kajti v povprečju resnično obsegajo le kratke tri strani. Vendar pa jih dolžina oziroma, bolje rečeno, kračina ne siromaši v nobenem smislu, kajti vsaka zgodba je zaključena celota, ki pripoveduje o slehernikih, ki so iz različnih razlogov ostali zunaj meja matične domovine in zdi se, kakor da bi jih zamejskost globoko zaznamovala.

Vsaka Sosičeva zgodba je poskus ubeseditve življenja anonimnega človeka »na drugi strani stene«, ne da bi to postala njegova biografija, zapiše Ivan Verč v spremni besedi k zbirki. Da bi se torej izognil biografizaciji življenj teh posameznikov, se Marko Sosič izogne »osmišljanju fabule« (Verč 69). Zgodbe so namreč preprosti opisi dogodkov, ki so med seboj enakovredni, pa naj gre za opazovanje tovornjakov, vožnjo mestnega avtobusa, pobeg v Kanado ali pa umor protagonistove lastne matere. Vse te pripovedi ostajajo izluščene in brez globine, skrajno objektivizirane. Fantastika nastopi, ko tretjeosebni pripovedovalec ni več zmožen poseči v posameznikovo intimnost. (Verč 70). Tako na primer dvajset let po Tininem izginotju časopisi pišejo o ženski, ki se sporazumeva s konji (*Ovsene besede*), Arlette med iskanjem svojega moža naleti na privid (*Nova pot*), Lukov in Lizin ples se konča med oblaki (*Luka*).

Sosičeve zgodbe so postavljene onkraj slovenske zahodne meje, med avtohtono slovensko prebivalstvo, včasih pa sežejo celo dlje, v izseljenstvo, v Kanado, na Švedsko. Njegovi liki so posebneži, vsakega od njih zaznamuje izstopajoča značajska ali telesna lastnost, ki ga dela posebnega (bodisi je to duševna zaostalost, pretirana natančnost, naivnost, bodisi slepota). Ti posamezniki so malodane odraz stanja in vloge slovenskega zamejstva v odnosu do matične domovine in države, v kateri živijo.

V tem kontekstu je zanimiva *Nova pot*, zgodba o izgubljenem možu, ki ga je žena po uri hoje le našla pri meji z Jugoslavijo, vendar se je mož v tistem trenutku pognal v beg proti nenavadni moški postavi z nahrbtnikom in okroglimi očali. Postava je pred ženinimi očmi nenadoma izginila in kasneje je izvedela, da se tod okoli nazadnje potikal neki Avstrijec –

Handke. Sklepamo lahko, da gre za Petra Handkeja, avstrijskega pisatelja, rojenega na avstrijskem Koroškem, človeka, ki se mu je iz obrobja uspelo prebiti v sam vrh literarne scene. Noveleta se zaključí z moževim strmenjem skozi okno, »kakor da bi vsak trenutek pričakoval človeka z nahrbtnikom, ki mu bo pokazal novo pot.« (Sosič *Rosa*: 22).

4.1.2. *Balerina, Balerina*

Kot avtor sam zapiše v spremni besedi k ponatisu romana, je za upodobitev glavne junakinje izhajal iz lastnih izkušenj in lastne družine ter skozi njene oči na nek način iskal sebe, svoj izgubljeni notranji obraz, o katerem je pisal že v svojih dnevniških zapisih *Tisoč dni, dvesto noči: moj čas v Primorskem dramskem gledališču*. Izid Sosičevega romanesknega prvenca je leta 1997 predstavljal novost v slovenskem romanopisju prav zaradi duševno zaostale pripovedovalke na razvojni stopnji otroka, ki jo spremljamo od petnajstega rojstnega dne pa vse do smrti. Razlog za njeno nezanesljivost je torej, če se opremo na opredelitev Alojzije Zupan Sosič,⁴ omejeno znanje (Zupan Sosič, *Teorija* 172), ki izvira ravno iz njenega bolezenskega stanja.

Njena zaostalost se med drugim kaže skozi nezmožnost razumevanja časovnih enot, kot je dan, leto, težave ima tudi s prepoznavanjem letih časov. Balerina ve, da se je pričel nov dan samo takrat, kadar se polulana zbudi v svoji postelji in vidi mamo, ki pripre vrata ter pokuka v njeno sobo:

Odprem oči, ozrem se v strop. /.../ Ni me strah, samo lulat moram kakor zmeraj, ko je nov dan. /.../ Toplo mi je. Morda je na dvorišču pomlad, morda je poletje. Zima ni. Ko je zima, je mrz in kostanj na dvorišču nima krošnje in meni obujejo nogavice. Toplo je. Naenkrat. Polulam se na tleh ob postelji, s katere sem padla in priletela na tla. Slišim korake. Ivanka prihaja iz kuhinje po kamnitih stopnicah in se ustavi pred vrati, pripre jih. Pogleda me. Vem. Mama. Ivanka je moja mama. Prepoznam jo, ker sem se polulala, in če sem to storila, je nov dan. (Sosič, *Balerina*, 6–7)

Njeno življenje je niz ponavljajočih se dogodkov (Zupan Sosič, *Zavetje* 172), vsakdanjih banalnih opravil, ki jih ozavešča in o njih govori skozi kratke, napovedane stavke (Zupan

---

⁴ A. Zupan Sosič strnjeno oriše nezanesljivega pripovedovalca v naslednji opredelitvi: »Nezanesljivi pripovedovalec je rezultat različnih procesov, ki potekajo v dejanju literarne komunikacije, ko usmerjajo bralčevo pozornost na pripovedovalčeve posebnosti in s tem usmerjajo njegovo pozornost z zgodbene ravnine na pripovedno raven. Njegova nezanesljivost izvira iz različnih razlogov: iz pripovedovalčevega omejenega znanja, osebne vpletenosti in vprašljive vrednostne ali moralno-etične sheme, odvisna pa je tudi od »zanesljivosti« bralca ter njegovega poznavanja znotrajliterarnih in zunajliterarnih okvirjev.« (Zupan Sosič, *Teorija* 175)

Sosič, *Zavetje* 174): »Mama pripravlja mizo, pravi, naj postavim kozarce in krožnike. Zdaj ve, da jih ne bom metala v vrata, zdaj ve, da jih bom dala na mizo« (Sosič, *Balerina* 14). To pa je tisto, v čemer se Balerina počuti domače in varno. Prijetno ji je, ko sedi v kuhinji in opazuje mamo, ki v vreli vodi namaka očetove robce, ko skupaj pojeta pesmi, ki jih Balerina sliši po radiu, ko pri kosilu očeta stiska za uho, da se potem od bolečine drži zanj. Kuhinja predstavlja občutek domačnosti in varnosti in vse, kar je izven nje, je tuje, škodljivo. Poosebitev tujega je za Balerino poštar, ki je, dokler tata ne prinese televizorja, edina vez z zunanjim svetom. Ko vsako jutro prihaja v kuhinjo k mami Ivanki in govori o astronautih, o Luni, o vojni v Vietnamu, Balerini ob njegovih besedah šumi v ušesih, zato stopi na prste (od tod izvira tudi njeno ime) in v vrata zabriše vse, kar ji pride pod roke.

Včasih pripovedovalka ne ločuje med domišljijo in (fiktivno) resničnostjo, tisto, kar se dogaja v njeni glavi, kar se ji podi po mislih, je zanjo popolnoma na isti ravni resničnosti s tistim, kar se dogaja izven njene zavesti: »Mama ima lep glas. Slišim ga tudi, ko ne poje, ko ne govori. Tu notri ga slišim. Drži me za roko in poje. Sredi veže.« (Sosič, *Balerina* 23)

Roman *Balerina, Balerina* je torej postavljen v tržaško zaledje v šestdeseta leta prejšnjega stoletja. V njem avtor razkriva podobo tedanjega tržaškega okolja in slovenske manjšine v njem. K živosti in prepričljivosti prav tako prispeva tudi uporaba zamejskega narečja in narečnih besed. Posebno melanholično vzdušje ustvarjajo liki, polni nostalgije do preteklosti in hrepenenja po boljših časih. Mama se pogosto ozira skozi okno proti meji z Jugoslavijo in pravi Balerini: »In tam, vidiš? Tisto je Angelska gora, tista modra, vidiš? /.../ Tam je moj najlepši dan, pravi. Je ostal tam. Zgodaj zjutraj sva hodili z Elizabeto. Prav tja, na Angelsko goro. /.../ In bilo je tako lepo, tako strašno lepo, da ti ne morem povedati.« (Sosič, *Balerina* 24)

Pogosto ob pogledu na Balerino mama s tonom vdanosti v usodo, pa vendar z ljubeznijo v očeh zavzdihne: »Kaj bo z nami, a, Balerina?« (Sosič, *Balerina* 9). In ravno ta melanholična vdanost v usodo prežema celoten roman in se odraža v vsakem liku, v Josipini, ki na skrivaj hodi likat, da je zaščitniški mož ne bi pretepel, v Albertu, ki se je preselil daleč stran, v Avstralijo, v očetu, ki vsak dan karta v gostilni, doma pa zamišljeno strmi v gondolo, spominek iz Benetk, v mami, ki se pogosto spominja svoje poroke.

Kot lahko vidimo, se Sosič v zbirki kratkih zgodb *Rosa na steklu* in v romanu *Balerina, Balerina* ne dotika politične tematike in ne odpira družbenokritičnih vprašanj. Slednja pridejo prvič na vrsto v kratkem romanu z naslovom *Tito, amor mijo*.

4.2. *Tito, amor mijo*

Tito, amor mijo je izšel leta 2005 kot drugi Sosičev roman. V njem avtor skozi oči prvoosebnega, prav tako nezanesljivega pripovedovalca prvič prikazuje tržaško okolje in njegovo zaznamovanost z vojno, razklanost ozemlja na dvoje, dve podedovani tradiciji, ki sta se močno zakoreninili v zavest tamkajšnjega večnacionalnega prebivalstva.

Zgodbo nam razkriva odraščajoči deček, ki je za razliko od Balerine nezanesljivi pripovedovalec zaradi mladosti in primanjkovanja izkušenj ter znanja, ne pa zaradi duševne zaostalosti. To se med drugim kaže skozi razgradnjo metafor (senca na pljučih, krvave roke) na raven dobesednosti, nerazumevanje abstraktnih pojmov, kot je domovina, ter skozi fantastičnost, ki jo sprožajo neskončna otroška domišljija in dogodki, ki segajo onkraj pripovedovalčevega razuma in dojemanja. Pripovedovalec živi v svetu, stkanem iz lastnih misli, podobe, ki jih vidi, so spomini in prizori iz življenj bližnjih, ki jih ponotranja, jih srka vase brez predsodkov. Vase sprejema vse, kar vidi in sliši, ter se do tega (podobno kakor Balerina) ideološko ne opredeljuje.

Dogajalni prostor romana je tržaško zaledje, vendar kraj ni natančno določen, kar nakazuje na univerzalnost celotnega italijanskega slovenskega zamejstva, a tudi na skupno usodo in zaznamovanost vseh zamejskih Slovencev s travmatično izkušnjo fašizma oz., na Koroškem, nacizma.⁵ Prav tako ni točno določen niti čas dogajanja, vemo le, da roman zajema časovno obdobje petih mesecev, od maja do septembra nekega leta v drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja oziroma na začetku sedemdesetih, o čemer pričajo v pripovedi omenjani pristanek na Luni, vojna v Vietnamu, revolucija na Češkem...

Že v prvem poglavju skozi pripovedovalčevo molitev spoznamo družino, saj deček moli za svojega očeta, da bi bil srečen kljub finančni stiski, ki jih pesti, za mamo, da bi se ji uresničile sanje in ji ne bi bilo več treba gospodinjiti pri meščanih, bogatih Slovencih, da bi spoznala maršala Tita in njegovo ženo Jovanko. Že na začetku pripovedovalec oriše socialni status svoje družine, ki je kljub pomanjkanju tesno povezana. Moli za teto Sofijo, ki pogosto pada v nezavest iz pripovedovalcu sprva neznanega razloga, za strica Alberta, ki je bil nekoč partizan in v tem romanu predstavlja podedovano tradicijo partizanstva in komunizma, za njuna otroka Sonjo in Jurija, za gospo Slapnik, ki ga uči lepe slovenščine, za nono Katarino, ki ji je ameriški vojak med čiščenjem puške po nesreči poslal kroglo skozi lice, za nonota Mariota in

---

⁵ Na to podobnost nakazuje poznejši Sosičev roman, *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*, z enim izmed stranskih ženskih likov, zdaj v Trstu živečo Slovenko iz koroškega zamejstva, Judit.

za deklico Alino, ki ga čaka v Lazah, kamor bo odpotoval poleti zaradi »sence«, ki jo ima na pljučih.

Bolezen je za pripovedovalca živa črnina, ki prebiva v njegovem prsnem košu. Ko skupaj z mamom stopata po gozdni stezi, deček ve, da mama razmišlja o tem, kako se z vsakim vdihom delček sence odtrga od njegovih pljuč in »odleti skozi usta proti gozdu, da se na borovem deblu razblini« (Sosič, *Tito* 19), vendar je ravno ta senca, okvara, ki ogroža njegovo zdravje, tudi vir njegove sreče, razlog, da bo poleti lahko odpotoval v Laze k Alini, kjer je, kot pravi mama, zrak zaradi smrek čistejši.

Pripovedovalčeva otroškost se kaže skozi slikovite podobe, asociacije in spomine, ki mu zapolnjujejo misli ob vsakodnevnih opravilih, kot je sprehod po gozdu. Tako mu že sam dotik kamenčka, ki ga nosi v žepu kot spomin na deklico, sproži misel na reko Nedižo oz. Nadižo, njeno prepovedano slovensko ime, ki si ga Alina zaradi strahu pred ljudmi, ki bi jo lahko zatožili, ne upa izreči na glas. Na tem mestu se nam skozi otroško nedolžno nepristranskost prvič razkrije napetost med narodi, ki sobivajo na območju Laz, manjšega kraja pod Alpami, od koder se vidi goro Matajur. Napetost, ki jo čuti pripovedovalčeva prijateljica v svojem domačem kraju, ima globoko zasidrane korenine v preteklosti, o kateri veliko pripovedujejo dečkovi sorodniki, predvsem pa stric Albert, ki je bil med vojno partizan.

Ko se z mamom sprehajata po gozdni poti polni lukenj in podzemnih tunelov, kjer so se skrivali vojaki, pripovedovalec pomisli na zgodbo o stricu Kristjanu, ki je nanj naredila globok vtis. Zaradi jarkov in tunelov je v gozdu še vedno prisoten duh vojne, sovraštva in smrti. Ko tako gleda v tla pod svojimi nogami, vidi skrivališča in v skrivališčih ljudi, vidi strica Kristjana, ki so ga med drugo svetovno vojno zajeli Nemci in ga vlekli proti »mandriji«, vidi ga, kako se opoteka za njimi čez gmajno, sliši strele in krike ljudi, ki bežijo, ter vidi mladega oficirja, ki uperi puško v strica Kristjana. Njegove misli nato prekine mama, ki opazi, da je deček, zatopljen v svoje misli, pozabil dihati.

Zaradi beljenja se pripovedovalčeva družina nekega dne za kratek čas preseli k noni Katarini in nonotu Mariotu v majhno hišico ob vili, ki sta jo zgradila pokojna zakonca Cosulich. Stara starša sta hišo in košček vrta dobila v dosmrtno last v zameno za usluge in zvestobo bogatima zakoncema. Ponovno se pokaže usoda pripovedovalčeve družine, ki je za preživetje primorana služiti bogatim meščanom. Tako kot v romanu *Balerina, Balerina* so tudi tukaj ženske tiste, ki opravljajo gospodinjska dela v hišah bogatih gospodarjev. Poklic zaznamuje tudi pripovedovalca, ki ponotranja bolečino svojih bližnjih in zanje moli, kakor da bi želel

njihove skrbi vzeti nase, in si zato pogosto zamišlja lepšo prihodnost svojih ženskih sorodnic: »Mislim, da mama in teta Sofija nista več služkinji in tudi Ivanova mama ne, ki čisti tepihe in pospravlja veliko hišo ob glavni cesti, da se potem šipe bleščijo na njenih oknih tudi takrat, ko so na nebu oblaki. In da so vse tri postale baronice, kakor gospodinja Ivanove mame.« (Sosič, *Tito* 28).

V petem poglavju se bralcu razkrije stanje na zamejskih šolah, kjer pouk še vedno poteka ločeno za slovenske in italijanske otroke. Otroci se med seboj ne družijo, do stikov med njimi prihaja le na skupnih hodnikih, ko z obeh strani letijo zmerljivke: »Slavi de merda« z italijanske in »Taljani prasci« (Sosič, *Tito* 33) s slovenske strani. Neverjetno se zdi, da bi bili otroci zmožni tovrstnih sodb in predsodkov, zato lahko bralec sklepa, da je tovrstni odnos do drugega naroda prisoten v otrokovem odraščanju že vse od rojstva, najbolj pomenljivo – v družinskem okolju, kjer so še vedno prisotne fašistične/komunistične vrednote. Na eni strani je torej podedovana tradicija zgodovinskega, mussolinijevskega fašizma, ksenofobno in diskriminatorno nastrojena proti slovenski manjšini v Italiji, kakor to diskriminatornost opisuje sedma Ecova teza, t.i. boj proti »škodljivim nasprotnikom naroda«, na drugi pa podedovana tradicija partizanstva in komunističnega odpora, ki jo v pripovedovalčevi družini pooseblja predvsem stric Albert.

V istem poglavju lahko izpostavimo tudi izprijenost šolstva in duhovščine. Učiteljice italijanščine, alkoholičarke, namreč ni v razred, namesto nje pa vstopi duhovnik Vidmar, ki ima po pripovedovalčevih besedah »rad mlado ženo, čeprav ne bi smel«. Vse to in novica o samomoru očeta enega izmed sošolcev priča o nestabilnem položaju zamejskih Slovencev po drugi vojni, polnem doživetih travm iz strelskih jarkov in nacionalistične ter ksenofobne Mussolinijeve politike, kar nase prevzemajo mlajše generacije, telesno in duševno prizadete zaradi bremena, ki jim ga nalaga preteklost.⁶ Pripovedovalčevo »senco« na pljučih lahko v tem kontekstu razumemo tudi kot podedovano breme, ki se je v nedolžnem otroku nakopičilo zaradi preteklih travm, ko ni bil še niti rojen. Velikokrat mu denimo skozi misli šine prizor

---

⁶ Že v dvajsetih letih je italijanska fašistična oblast pričela z raznarodovanjem in odvzemanjem vsakršnih pravic slovenski manjšini, kar se je manifestiralo v prepovedi slovenskega jezika in vseh dejavnosti manjšine. Poitalijančevanje je bilo bistvenega pomena. Lotili so se slovenskih šol in duhovščine, kjer so Slovence zamenjali z Italijanskimi fašisti, prav tako je bil prepovedan slovenski tisk. Izobešali so napise »Qui si parla soltanto italiano« (»Tukaj se govori le italijansko«), s katerimi so slovenski manjšini želeli popolnoma odvzeti vsakršno politično in nacionalno identiteto, zanje so to bile le manjvredne »drugorodne skupine« brez vsakršne kulture in civilizacije, ki jih je bilo treba »kolonizirati po zgledu Rimskega imperija«. S tako politiko so nadaljevali tudi v drugi svetovni vojni z namenom, da bi se državna in etnična meja čimbolj ujemale. (Kacin Wohinz in Pirjevec 61–63).

prijateljve matere, ki se na sina jezi, češ da mora biti hvaležen usodi, ki je njegovega očeta obvarovala pred kruto smrtjo v taborišču:

/.../ njegova mama vpije nanj in joče ... In kaj bi bilo, ko bi se izgubil?! /.../ Ti si najin edini sin. Lahko bi ne prišel nikoli na svet, če se tata ne bi vrnil iz taborišča! Bodi hvaležen! Veš, koliko je pretrpel tata v taborišču, veš koliko?! Sem ti že neštetokrat rekla! In nono je umrl tam, veš, da je umrl! /.../ Bodi hvaležen, da si živ. Si si zapomnil številko, ki jo ima tata na roki? Ivan pokima. Ponovi! Reče njegova mama. 88757! reče Ivan potih. 88757, veš, kaj to pomeni?! reče mama. Ivan pokima. Bodi hvaležen, da si na tem svetu. (Sosič, *Tito* 32).

Ko duhovnik Vidmar naznani prosto uro, Ivan pripovedovalcu predlaga, da bi skupaj odšla na »mandrijo«,⁷ vendar ima pripovedovalec pomisleke, saj naj bi tam živeli »fašisti« oziroma »begunci iz Istre«, kakor pravita njegov oče in stric Albert. Gre za italijansko manjšino, avtohtono prebivalstvo Istre, ki je po vojni zbežalo v matično domovino.⁸

Na »mandriji« živi tudi Nicola, ki zase pravi, da je Italijan, vendar ni fašist. Gre torej za stričevo posploševanje in stereotipizacijo celotnega naroda na podlagi osebne izkušnje in narodove preteklosti. Nicola je nekaj let starejši od obeh dečkov in se zna pogovarjati z mrtvimi, poleg tega pa pozna tudi pot do središča Zemlje. V svoji domišljiji pripovedovalec vidi podzemni rov in v njem deklico Alino, ki se mu približuje skozi drugo jamo v bližini njenega doma. Nato privoli v prepovedan podvig, saj čustvi hrepenenja in ljubezni premagata čustvo strahu.

V šestem poglavju se pripovedovalec v svojih novih džins hlačah z vrha akacijevega drevesa razgleduje po Alpah in Dolomitih ter se spominja Aline, ki ga vodi na travnik, kjer se njune besede mešajo z žuborenjem reke Nadiže in ju nihče ne more slišati ter se njuna »skoraj enaka« jezika prepletata z zvoki narave. Alina govori v jeziku, ki je skoraj tak kakor

---

⁷ Nar. primorsko: kmetija z gospodarskimi poslopi, obdana z zidom (vir: *Fran*)

⁸ V italijanskem zgodovinopisju je pogosto kot razlog za množično izseljevanje italijanske populacije z območja Istre navedeno nelagodje zaradi »fojb«, množičnih grobišč, ki so se jih oblasti v resnici posluževale že od leta 1943, zato ta razlog ne more biti relevanten. Drugi so bili mnenja, da bi morala biti Slovanom pravica do obvladovanja tega območja odvzeta, saj ga nikoli niso vojaško zavzeli. Spet tretji so trdili, da so se Italijani po drugi svetovni vojni čutili podrejene ljudstvom, ki so jih sami imeli za »barbarska«, in to navajali kot vzrok emigracij. Kljub temu, da so bile v tem času narodom in manjšinam priznane vse pravice, je italijanska oblast začela izvajati ideološki pritisk na to narodno mešano območje, še posebej v času spora med Titom in Stalinom, kar je Svobodno tržaško ozemlje razdelilo na cono Titovih in cono Stalinovih podpornikov. Naval emigracij je postal številčnejši po letu 1953, ko je postalo jasno, da bo ozemlje cone B pripadlo Jugoslaviji, zato so Italijani omejili svoje težnje po Istri in začeli propagirati izseljevanje italijanske populacije iz te pokrajine. Kljub vsemu pa še dandanes število izseljencev po vojni ni točno določljivo, statistike pa kažejo, da na istrskem polotoku danes živi najmanj 30.000 Italijanov. (Darovec 211–217)

pripovedovalčev, kar bralcu sugerira, da gre za nek drugi, soroden slovanski jezik ali pa vsaj drugo narečje istega, slovenskega jezika, v katerem se med seboj sporazumeva Alina družina. Jezik je eden od temeljev človekove identitete in če je nekemu subjektu odvzeta možnost do svobodnega izražanja v njegovi materinščini, je oškodovana predvsem njegova osebnost. Pripovedovalčev stric Albert opiše napeto in sovražno ozračje in pravi, »da je tam v Lazah in drugih dolinah hudo, če govoriš v svojem jeziku, porko dio, ker potem policaji obesijo še več zastav z belo, rdečo in zeleno barvo. Povsod, tudi v gozdu jih razobesijo, da ljudje ne pozabijo, kje živijo, in jih je potem strah, da govorijo v svojem jeziku. Kakor Alino, ki ji prehitro bije srce« (Sosič, *Tito* 39).

Albertove besede pričajo o ksenofobiji in šovinizmu italijanskih domačinov v Lazah, nastrojenih proti slovanski manjšini. V šestdesetih letih 20. stoletja sta, kot lahko beremo, še vedno močno prisotni fašistična ideologija in tradicija, ki ju je v zavest italijanskega prebivalstva zakoreninil Mussolinijev totalitarni režim v dvajsetih in tridesetih letih.

V sedmem poglavju se strah pred drugačnostjo pokaže tudi znotraj pripovedovalčeve družine. Z Ivanom poganjata kolesi kar se da hitro, da bi čimprej dospela do odprtine, ki vodi v središče Zemlje, ko pripovedovalec v mislih zagleda mamu, ki se boji črnih oči in prodornega pogleda ljudi iz Indije. Deček zaradi svoje nedolžnosti in neobremenjenosti s stereotipi ne razume maminega strahu, kajti zanj so Indijci znanstveniki, ki bodo izumili toploto, ko na nebu ne bo več sonca.

Ko ga neke noči zbudi mamin glas, ki prihaja iz kuhinje, dečka radovednost odvede iz postelje, da bi videl, kaj se dogaja. V kuhinji naleti na spečo mater, ki sanja in se na glas pogovarja s kraljico Elizabeto, ji poje ljudske pesmi, kar dečka navda s tesnobo in spet občuti potrebo po molitvi. Zapre se v svojo sobico in pomoli k angelčku z razbito glavo, ki stoji na nočni omarici. Vendar pa ne moli samo za to, da bi se mami uresničile sanje (»Da bi se mama srečala z maršalom Titom in Jovanko, kakor ji je obljubil njen gospodar, in ne bi več sanjala, da pije čaj s kraljico Elizabeto. Da bi ga zares pila in bašta. Amen.« (Sosič, *Tito* 49)), ampak tudi za Alino, da je ne bi bilo več strah, pa tudi za vse trpeče ljudi, ki izgubljajo življenja v Vietnamu, na Češkem in Madžarskem.

Angela prosi tudi, da bi mu pomagal razumeti, kaj je to domovina, o kateri veliko govorijo odrasli. Pripovedovalec je zaradi svoje starosti in posledično pomanjkanja izkušenj ter omejenega znanja o svetu nezanesljiv in nezmožen celostnega razumevanja pojavov iz okolja. Primerjamo ga lahko z Balerino, ki je zaradi zaradi duševne bolezni na razvojni stopnji otroka

in zato ne razume, kdo je »Živela Jugoslavija«, saj je še nikdar ni videla v kuhinji. Odrasli liki se do domovine različno opredeljujejo; stric Albert trdi, da je domovina celotna Jugoslavija, medtem ko gospa Slapnik pravi, da je to zgolj Slovenija. Razkola torej ne opažamo samo na mednarodni ravni, ampak tudi znotraj slovenskega naroda kot takega, kar se bo še bolj pokazalo tekom romana.

Naslednji dve poglavji opisujeta stričevo rojstnodnevno praznovanje. Doma potekajo priprave, vsi so praznično razpoloženi in umiti, tudi nona Lucija, Albertova mati in Josipina, njegova teta, ki je oslepela zaradi posledic fašističnega nasilja: »/.../ so jo stoukli fašisti, v tramvaju so jo zrukali, po glavi, ku žvau. So slišali, da govori slovensko, in so jo zrukali, da ni vidla več neč ma samo črno, taku ko je blo njim prou.« (Sosič, *Tito* 52).

Fašističnemu nasilju in grozotam med drugo svetovno vojno so se uprli partizani, med njimi tudi stric Albert, ki praznuje svoj rojstni dan na isti dan kakor Tito. Na Albertovi zabavi vsi gledajo televizijo, ker se, kakor vsako leto, predvaja partizanski film, ob katerem strica prevzamejo globoka čustva. Nikomur ne dovoli, da bi na kakršen koli način dvomil o odporniškem gibanju, svojemu svaku ne dovoli, da bi sodil partizane, saj je bil še premlad, da bi se jim pridružil in potemtakem ne ve, kaj vse so v imenu domovine prestajali na bojiščih. Da bi pripovedovalčevega očeta poučil o fašizmu, začne stric razdraženo vpiti in se goreče spominjati lastnih izkušenj: »Porko dio, nisi nikdar slišu, kaj so delali fašisti in domobranci?! So bli glih taki ku Nemci, če ne še slabši. Nisi nikdar slišu za taborišča?! /.../ So imeli kambre, ko jih zapirali in toukli ku prasce. Porka madona, trideset let si moral molčat. Vprašaj teto Josipino! Si dobil škapelot po glavi, če si kej reku po slovensko. In so jih zažgali, porko dio, na taužente.« (Sosič, *Tito* 58). Nato pa doda: »In danes smo še zmeraj tam! Samo v Laze pejte pogledat, kolko fašistov je še tam! Vprašajte Pinota, dio porko!« (Sosič, *Tito* 59).

Gledišče je v romanu postavljeno na stran žrtve fašizma, ki jo najodkriteje zastopa ravno stric Albert, zaznamovan z vojno izkušnjo. Če bi bil Albert postavljen v vlogo pripovedovalca romana, bi imeli pred sabo ideološko obarvano, tendenciozno pripoved. Stric Albert ne dvomi o ideoloških stališčih, ki jih zagovarja Titov socializem, ko pravi, da so partizani Trst osvobodili in ne zasedli, kakor trdijo tisti Italijani, ki zmerjajo in zaničujejo Slovence.

Pripovedovalec je zaradi svoje mladosti na stričeve besede in njegovo vpitje (»Na juriš! Na juriš!!«) občutljiv le toliko, kolikor se stvar tiče deklice Aline, ki jo vidi v svoji domišljiji, kako jo za rdeče lase vleče par rok, da bi jo osramotil pred vsemi, ker po narodnosti ni

Italijanka. Nenadoma Alinini lasje v dečkovi domišljiji pričnejo rasti in roke so vse bolj oddaljene, dokler jih ne utopi reka Nadiža.

V enajstem poglavju pripovedovalec sedi v šolskih klopih in zapisuje povedi v italijanščini, ki jih narekuje učiteljica. Med iskanjem besed in dvojnih črk njegove misli zaidejo h gospe Slapnik in njenemu možu. Odrasli pravijo, da ima gospod Slapnik krvave roke, otrok pa si metaforo razlaga dobesedno:

Stric Albert in tudi drugi pravijo, da ima gospod Slapnik krvave roke. Ne vem, zakaj so krvave. Gledam proti vratom, za katerimi se skriva gospod Slapnik, in me je strah, da jih bo naenkrat odprl in bom zagledal kri na njegovih rokah. Zagledam se v njegove čevlje pod obešalnikom in zazdi se mi, da se pomaknejo proti meni, počasi, korak za korakom, in da za njimi ostajajo krvave sledi. (Sosič, *Tito* 63–64).

Pripovedovalčev tok misli prekine učiteljčin molk, ko nezavestna omahne na stol in se ne zbudi več.

V trinajstem poglavju pripovedovalca sanje odnesejo med nevsakdanje podobe, k stricu Lojziju v Bosno, na avtobus h gospe in gospodu Slapniku, v učilnico, kjer mora s prstom pokazati na svojo domovino, na Trst, na svojo vas. Poti se, ker ne more odmakniti prsta s Slovenije, duši jo, kakor ona duši njega, ki je njen narod. Duši se pod težo pojmov, kot je domovina, ki je polna dreves in vasi, jezer in zasneženih gora ter cerkva, ki jih vidi v sanjah.

Drugi del romana, mesec junij, bralcu razkrije, da na dečkovo srečo, senca na njegovih pljučih ni izginila, kar ga navda z veseljem, ker bo zaradi nje kmalu spet ob Alini. Resnica o skrivnostnem moškem s klobukom, ki sledi teti Sofiji, postopoma prihaja na dan, ko pripovedovalec v svoji otroški naivnosti prisluškuje pogovorom, kot je tisti med nono Katarino in nonotom Mariotom v kopalnici. Pogovarjata se o teti Sofiji, ki je nonota rešila pred Mussolinijevo vojsko, saj je neutolažljivo jokala in se zaradi tega zasmilila gospodu Cosulichu, njihovemu gospodarju. Nono Mario se je torej za las izognil usodi, ki se ji niso mogli izogniti številni drugi zamejski in primorski Slovenci in so bili na bojiščih po Evropi prisiljeni braniti Mussolinijevo čast. Nona Katarina nato pripomni, da se ji zdi, kakor da bi Sofiji nekaj ležalo na duši, saj izgublja zavest vse od takrat, ko sta nekoč gospodu Cosulichu pomagali v vili, ko pa se je zaljubila v Karlota, so vsi mislili, da je ozdravela. Bila je srečna.

Tetino nenadno izginotje povzroči, da se pripovedovalčevo potovanje v Laze zamakne. Družina je preveč zaposlena z iskanjem pogrešane, zato za nekaj časa pozabijo na dečkovo

zdravljenje. Iščejo jo povsod, v dolini, na meji z Jugoslavijo, ki je brez prepustnice ne moreš prečkati, vendar je za otroka pomembno le to, da tam rastejo ciklame, in v mislih vidi, kako si gospod Slapnik na drugi strani meje v travo briše svoje krvave roke. Spet se na vrhu doline pojavi tisti skrivnostni možki, ki nekajkrat v nebo zakliče tetino ime in nato izgine. Da je bil to Sofijin Karlo, ki se je vrnil iz Avstralije, mu neke nedelje med kosilom pove oče.

Pripovedovalec je nezanesljiv tudi zaradi fantastičnih prizorov, ki nastopijo, ko nek dogodek seže onkraj njegovega razuma in dojemanja ter njegova nedolžna (morda celo naivna) otroška domišljija nenadoma ne pozna več meja, samo še hrepenenje. Neke noči se s sošolcem Ivanom dogovorita za srečanje z Nicolo, ki je nekaj let starejši od njiju in se zna pogovarjati z mrtvimi. Oba dečka se polna radovednosti zatečeta k fantu, ki jima omogoči, da se za kratek čas pomenita z izbrano osebo, ki je ni več na svetu. Ko Ivan spregovori s svojim nonotom Benjaminom, ki je umrl v Auschwitzu, in se klopca, na kateri sedi trojica, začne premikati vse višje v nebo, pripovedovalec niti enkrat samkrat ne podvomi o tem, kar vidi in sliši. Tu se rodi fantastika, ki še bolj poudari pripovedovalčevo neizkušnost, mladost in s tem tudi nezanesljivost njegovega pripovedovanja. Ko je na vrsti on, preko Sibile, ki se je naselila v Nicolovo telo, pokliče teto Sofijo, vendar se ta ne oglasi, kar pomeni, da še ni zapustila tega sveta.

Nekega dne, ko pripovedovalca mati vzame s seboj na delo, v stanovanje svojih gospodarjev, kjer poličke krasijo fotografije maršala Tita in njegove žene Jovanke, je deček ponovno priča zasebnemu pogovoru med maminim gospodarjem in njegovim znancom iz Ljubljane. Na tem mestu postane jasno, da razkol v romanu ni prisoten samo med Slovenci in Italijani, ampak tudi med samimi Slovenci, kar je bilo na prejšnjih straneh nakazano že z različnim pogledom na (matično slovensko, tedaj v Jugoslavijo vključeno) domovino. Ko gospodar in njegov znanec vstopita skozi vrata, gospodar hitro skrije Titovo sliko, ki krasí polico nad televizorjem. Nato sledi Ljubljancanov monolog in vrsta pritožb nad socializmom, češ da si ne more kupiti »džinsov« in testenin posuti s parmezanom:

Ti živiš u kapitalizmu, kapiraš, lahko tebi... /.../ Jaz pa v tistem zajebanem socializmu, kapiraš, Tito, partija, u pičku materinu, in sistem zajeban, da ne moreš kupit enih navadnih džinsov, mal parmezana, da si ga naribaš na pašto, kurac ... Jebeš ti bratstvo i jedinstvo, povej ti men, zakaj neb mel dnarja, če ga lahko mam, in še tko, da jih zajebem, kapiraš, ne morjo mi nič ... Kurc me briga, če se lahk vsi zastonj zdravjo in šolajo ... Maš dnar, pa se greš zdravt pa šolat u Švico, a ne?! (Sosič, *Tito* 135).

V znančevem odnosu lahko tudi skozi način govora in uporabo slengovskih besed zaznamo razgradnjo vrednot in odpoved tradiciji socializma, ki je močno zaznamovala dečkovo družino tudi zaradi kraja njenega bivališča. Znanec iz Ljubljane se tej tradiciji zavestno odpoveduje in morda vzrok tiči tudi v tem, da med vojno ni občutil tolikšnega pritiska italijanske, Mussolinijeve politike, ki jo je izvajala nad manjšinami. V njegovem odnosu do sveta vladata oportunistem in egoizem ter ni zaznati niti kančka sočutja, ko sili maminega gospodarja, da zamenja služkinjo s tisto, ki jo je izbral on: »Sej kapiraš, meni bi blo prima, če jo mam bliz, ko pridem u Italijo, da se mal sprostim, pizda, kapiraš ...?!« (Sosič, *Tito* 136) Pripovedovalec tedaj ve, da bo mama izgubila službo, ve nekaj, česar ostali ne vejo, in to skrivnost čuva zase, saj se boji žalosti v očeh svojih staršev.

Ko se deček nekega dne poslavlja od Ivana, je priča prometni nesreči, ki se zgodi v neposredni bližini in izkaže se, da je na obisk prišel stric Lojzi z družino iz Bosne. Stric Lojzi je brat none Katarine, ki se je odselil, ko je na oblast prišel Mussolini. Obljubil je, da se vrne, ko Mussolinija ne bo več, vendar je za vedno ostal tam, kot rudar v Bosni.

Družina Bosance toplo sprejme in jim začasna ležišča namesti v klet. Deček je popolnoma prevzet od obiska in na svoj otroški način gleda muslimanko Lejlo, Nenadovo ženo, kako zjutraj moli, obrnjena proti soncu. V mislih se ne porajajo nikakršni predsodki, vse, na kar pomisli ob pogledu na klečeče dekle, je to, kako s čelom, pritisnjenim ob zemljo, sliši vodo, sliši Nadižo, kako žubori Alinine misli.

Ko tata nekoč odpelje Bosance v Trst, da bi videli morje, in mama pripovedovalcu naroči, naj stricu Albertu odnese krožnik mineštre, vse nakopičene travme v dečku privrejo na plan v nekakšnem vročičnem deliriju, ko na poti sreča teto Sofijo, ki teče Karlotu v objem, vidi gospo Slapnik, ki mu pojasni, da je njen mož umrl med vojno in da mu vsak dan umije roke, nakar prihiti stric Albert z dežnikom in pravi, da je mama izgubila službo: »Mama nima več službe! So jo vrgli na cesto, kurbe! Da bi jih strela udarila! Zdej znam, da niso samo Taljani fašisti, porko dio.« (Sosič, *Tito* 158). Na tem mestu se dokončno izriše razkol med tradicijo, podedovano po partizanski izkušnji med vojno in kapitalističnim odporom do Titovega socializma, ki naj bi zaviral napredek države. Stric Albert vse drugače misleče torej označi za fašiste, v tem primeru tudi Slovence.

Ko pripovedovalcu nekega bleščečega jutra mama pove, da Aline ni več, da je umrla, deček, razočaran od krutosti usode, ne ve, kako bi se spopadel z bolečino, zato teče v kokošnjak in s kokošnjimi iztrebki umaže pohištvo v hiši, ki je zanj gnila in razpada, se s kolesom zapelje

proti mandriji, kamor ne bi smel, in se na njenem pragu razjoče, senca, ki je prebivala v njem, pa se izlije skozi njegova usta: »In naenkrat začutim, kako mi prihaja senca s pljuč silovito navzgor po sapniku vse do ust. Ne morem je ustaviti, ne morem je več pogoltniti, ničesar več ne morem storiti, da bi jo zadržal v sebi. Silovito se izlije iz mojega telesa vse.« (Sosič, *Tito* 172). Alina ga je odrešila. Senca je njegovo telo zapustila skozi solze, ki so s seboj odnesle gorje, nakopičeno v najtemnejšem kotičku dečkove zavesti, kamor so se nalagale skrbi odraslih, o katerih nikoli niso na glas spregovorili. Pa vendar jih je deček prepoznal na njihovem obrazu, predvsem na očetovem: »Strah me je zanj, ker bo potem bruhal od skrbi, zaradi denarja, ki ga nikdar ni dovolj, zaradi tramov na podstrešju, ki so črvivi, obrabljenih strešnikov na strehi, stopnic, ki se drobijo. In ne vem, če se bo še kdaj nasmehnil, da z nasmeškom zakrije svoj strah in vlije meni pogum.« (Sosič, *Tito* 137).

Ko Alina za vedno odide, se vrne teta Sofija in z njenim prihodom se pripovedovalcu (in bralcu) naposled razkrije vzrok tetinih omedlevic. Sprva smo priča skrivnemu pogovoru med mamo in teto, ki se pogovarjata o tetini nesojeni ljubezni do Karlota. Sofija je odpotovala, da bi ugotovila, kaj je tisto, kar jo veže na Karlota, ki se je vrnil iz Avstralije, da bi jo videl. Samo on je znal pozdraviti bolečino, ki jo je spremljala vse od otroštva. Njun pogovor na tem mestu prekine pripovedovalec, ki ne prenese tetinih solz.

Zadnje poglavje, ki je po mojem mnenju tudi vrh dogajanja v romanu, saj je napetost zaradi otroškega gledišča stopnjevana prav do konca, se odvija na plesišču v vasi. Pripovedovalec se preriva skozi množico in sliši besede o teti Sofiji in gospodu Cosulichu, ki jih ne razume, vendar je bralcu jasno, da je šlo za posilstvo. Roman se konča s posegom dečkove domišljije v resničnost, saj sredi plesišča vidi nono Katarino, ki izpljune svinčeno kroglo, nato ga veter dvigne v nebo k Alini in skupaj čez modro morje odplešeta proti Benetkam.

4.3. *Iz zemlje in sanj*

Za zbirko kratkih zgodb *Iz zemlje in sanj* (izšle so leta 2011) se zdi, kakor da nadaljujejo sporočilo predhodnega romana. Petra Vidali v spremni besedi k zbirki povzame bistveno sporočilnost, ki je hkrati tudi skupni imenovalac vseh enajstih zgodb, kajti zgodbe skozi različna gledišča ubesedujejo »dialektiko vstopanja, sprejemanja in dajanja, rešitelja in tistega, ki je rešen.« (Vidali, *O brezni* 142)

Kot smo lahko videli, pripovedovalec romana *Tito, amor mijo* z molitvijo nase prevzema skrbi in strahove svojih bližnjih, ki jih ima rad. Ko na zadnjih straneh romana deček ugotovi, da angelček, ki ga je prosil, naj namesto njega obvaruje Alino tam daleč stran v Lazah, ni izpolnil njegove prošnje, se zdi, kakor da se je deklica spremenila v to krilato nebesno bitje, se naselila v njem in ga osvobodila temne sence, ki je onesnaževala njegova pljuča. Vstopila je vanj in ga ozdravila. Na zadnjih straneh romana pripovedovalec nad morjem zapleše z Alino, ki sedaj prebiva v njem, vidi in sanja skozi njegove oči.

In ravno to vstopanje in izstopanje, ki bi ga lahko ponazorili s krščansko metaforo prevzemanja križa (Vidali, *O brezni* 142), prežema tudi celotno zbirko kratkih zgodb *Iz zemlje in sanj*, katere naslov še dodatno podkrepi dvojnost življenja – zemljo lahko interpretiramo kot realnost in oprijemljivo resničnost, medtem ko so sanje lahko prisposoda za človekovo duhovno plat, za vse tisto, kar ni vidno, kar je angelsko v njem. Religiozna interpretacija Sosičevih del se zdi na mestu, saj sam v spremni besedi k ponatisu romana *Balerina, Balerina* zapiše, da je bila vera velik del njegovega otroštva (Sosič, spremna beseda v: Sosič, *Balerina* 128).

Vendar pa Sosičeve kratke zgodbe v tej zbirki poleg duhovne komponente prehajanja v sebi skrivajo tudi politično noto, ki je ne gre zanemariti. V kratki zgodbi z naslovom *Črepinje* srečamo pripovedovalca, ki z opazovanjem dekleta na avtobusu vstopa vanjo, jo skuša zaščititi pred bolečino. Dekle je nase prevzelo krivdo očeta, ki je med vojno pobil veliko ljudi in si roke umazal s krvjo mnogih, po vojni pa zbežal v Argentino. Pripovedovalec se staplja z mislimi dekleta, gleda skozi njene oči, vidi omaro, polno krvavih očetovih srajc. Krivda, ki jo je podedovalo dekle, je breme, ki ga mladenič prevzema nase, s tem pa postaja tisti, ki ga dekle skuša obvarovati – njen mlajši brat Gabrijel.

Tudi v *Psih na gmajni* lahko opazimo nastrojenost, napeto ozračje med Jugoslavijo in Italijo po vojni oziroma takrat, ko je med njima še obstajala meja, kar bi, podobno kot v romanu

Tito, amor mijo, lahko imeli za podedovano tradicijo druge svetovne vojne. Ko se Robert Slokar, Tržačan slovenskega rodu in močnejše postave, sredi sprehoda s svakom znajde sredi kraške gmajne, je deležen nasilnega sprejema jugoslovanskih policistov, ki se brutalno zneseta nad njim tako verbalno kot fizično. Medtem ko je primoran peljati se z njima do kasarne, jima skuša dopovedati, da na tisti jasi ni imel nikakršnih podlih namenov: »Med udarci in klofutami mu skušam dopovedati, da me je svak pripeljal na sprehod, da nisem bežal, da nisem hotel pobegniti čez mejo, da sem učitelj v penziji, da živim sam, v Trstu, da imam sestro v Izoli, da živim v Trstu, da smo vsi slovenskega rodu, naj mi verjame, mu pravim, medtem ko me udarja po obrazu.« (Sosič, *Iz zemlje* 48)

Ko jugoslovanski policisti sprevidijo napako, Roberta okrvavljenega odpeljejo nazaj na mejo, kjer ga predajo italijanski obmejni straži, ki pa z njim ne ravna nič kaj bolj prijazno, ko mu eden izmed njih iz rok izpuli osebno izkaznico, naposled pa ga le spustijo domov.

Zanimiva je tudi zgodba z naslovom *Dolžina dneva*, ki je postavljena v devetdeseta leta 20. stoletja v Trst, kjer na hribu skupina ljudi radovedno in brezskrbno opazuje situacijo onkraj meje z Jugoslavijo, kjer se je ravnokar začela slovenska osamosvojitvena vojna. S tem motivom Sosič bežno nakaže eno izmed glavnih tematik svojih prihodnjih romanov. Protagonistka zgodbe je ženska v svojih štiridesetih, ki hrepeni po tem, da bi bila rešena, da bi ponovno sestavila črepinje svojega življenja po odhodu nekdanjega partnerja. Odrešitev doživi, ko nekega dne na pločniku pomaga starejšemu moškemu, v katerem prepozna delavca, emigranta z Balkana, ki, tako kakor veliko njemu enakih, v žepu nosi fotografijo svojega doma med koruznimi polji. Edina je, ki mu v množici mimoidočih ponudi pomoč, ga odreši, vase spusti njegovo rano in je s tem tudi sama odrešena. Kljub temu pa lahko v siceršnji odsotnosti pomoči priseljencu zaznamo pasivno držo mimoidočih, katerih apatija navsezadnje najverjetneje izvira iz preproste brezbržnosti človeške narave in ne iz prepričanj, uperjenih proti tujcem.

Prevajalec bolečine je zgodba o Draganu, vojnem beguncu iz Jugoslavije, ki bolan leži v bolniški postelji neke italijanske bolnišnice. Vsak dan k njemu prihaja prevajalec, prvoosebni pripovedovalec, ki prevaja besede iz njegovega, (tedaj) srbohrvaškega jezika v zdravnikov jezik, italijanščino. Nekega dne ga Dragan prosi, naj zdravniku prevede sanje, ki jih je imel tisto noč. Zdravnik zamaknjeno posluša Draganovo pripovedovanje in nazadnje spregovori:

Che sogno fantastico, reče zdravnik, kakor predramljen. *Veramente bello*. Pravi, da so sanje resnično lepe, čudovite, prevedem Draganu zdravnikove besede. /.../ *Era come se*

ascoltassi una poesia, non credevo che nei Balcani ci potesse essere anche della poesia, reče zdravnik in se nasmeha. Prevedem: pravi, da je tako, kakor bi poslušal poezijo, in da ni verjel, da je na Balkanu tudi poezija. Dragan molči. (Sosič, *Iz zemlje* 70)

Zdravnikove besede bi lahko imeli za malenkostne, če bi šlo za nekega neizobraženega človeka z roba družbe, ki iz nekega razloga ni bil deležen osnovne izobrazbe. Ker pa imamo opravka z visoko izobraženim človekom, zdravnikom, v njegovih besedah lahko zaznamo posmehljivo, celo šovinistično noto v odnosu do balkanskih narodov. Kakor da na Balkanu ne bi obstajala cela kopica svetovno priznanih umetnikov, ki bogatijo slovensko, hrvaško, bosansko, srbsko, črnogorsko, makedonsko itn. kulturo. Gotovo je vsak bolje izobražen bralec že slišal za velika klasična imena balkanske književnosti, kot so Ivo Andrić, Meša Selimović, ali celo za sodobna, kot so Dževad Karahasan, Slavenka Drakulić, Miljenko Jergović in drugi, ki nedvomno dokazujejo obstoj visoko razvite kulture v balkanskem prostoru, a tega zdravnikova zavest očitno ne sprejema.⁹

Zgodovinske in družbeno-politične motivne drobce je moč najti tudi v drugih zgodbah. V *Na vrhu stopnišča* srečamo odraslo protagonistko, nekakšno dvojnico tisti iz *Dolžine dneva*, ki je podedovala tesnobo po materi, zblazneli zaradi strahu pred vojno in preganjanjem. Glavna oseba je torej dedinja preganjanih in ponižanih, v katere se je naselil strah, in čeprav sama na svoji koži ni občutila trpljenja, nosi posledice krivic, ki so jih bili deležni njeni predniki.

Dogajalni prostor zgodbe z naslovom *Do zadnjega imena* je postavljen v sirotišnico, eno izmed največjih med Vzhodom in Zahodom, kjer prebivajo otroci, sirote z obeh strani. Neke noči se varuhu otrok in glavnemu liku zgodbe sanja o deklici Lejli, sestri dvojčici ene izmed sirot, ki jo je mati utopila v reki. V kartoteki, shranjeni v arhivu sirotišnice, so zapisani podatki o njunih starših: mati, Azra Tanović, na zdravljenju na psihiatriji v Nemčiji, oče, Izet Mustafić, ubit v Tuzli. Iz teh podatkov lahko bralec sklepa, da je bil njun oče ubit med osamosvojitveno vojno v Bosni in Hercegovini, zaradi česar je mati zblaznela in v norosti utopila eno od svojih dveh hčera. Tragična družinska situacija je odraz vojne morije, ki je v

---

⁹ To selektivno zavest lahko povežemo s podedovano tradicijo iz obdobja fašizma, ko so Italijani »Slovane« dojemali kot podrejen narod in celo zanikali njihovo kulturo, o čemer piše tudi Alojz Rebula v svojem romanu z naslovom *Kačja roža* (1994). Zgovoren je prizor, ko Amos, fašistični uradnik, prispe v Trst, kjer povprašuje po slovenskem čtivu, vendar ga knjigar odločno zavrne in zanika obstoj slovenskih knjig in slovenščine same. Skupaj s slovensko kulturo je italijanska oblast zanikala tudi celotno »kolonizirano« slovensko manjšino na območju Julijske krajine, jo dojemala kot podrejeno, v čemer lahko, po besedah Vanese Matajca, opazimo podobnost z afriškimi kolonijami. (Matajca 943–945)

devetdesetih divjala po Balkanu in je med drugim še ena izmed tematik naslednjega Sosičevega romana z naslovom *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*.

4.4. *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*

Ki od daleč prihajaš v mojo bližino (2012) je tretji Sosičev roman, ki na različne načine nadgrajuje prejšnja dela in iz njih izhaja, pa vendar v avtorjev opus vnaša svežino. Prvič smo v Sosičevem romanopisju priča prvoosebnu pripovedovalcu na razvojni ravni odraslega človeka, ki pa ga zaradi razsute duševnosti ne moremo imeti za zanesljivega. Že od samega začetka romana se pojavljajo znaki, s katerimi implicitni avtor¹⁰ bralcu sugerira, da ima opravka z nezanesljivim pripovedovalcem. Čeprav so ti znaki sprva nekoliko megleni, saj prvo poglavje ustvari vtis navidez popolnega protagonistovega življenja, postaja tekom romana vse bolj očitno, da je pripovedovalec duševno nestabilen lik, v čemer je podoben Balerini. Slednje je tudi razlog za preplet resničnosti in sanj ter spominov, ki so na trenutke celo bolj resnični od same (fiktivne) stvarnosti, kjer liki vzpostavljajo lažne identitete, da bi prikrili viharno preteklost in ohranili nekakšen *status quo*, da »bo vse tako, kot je bilo nekoč, vse bo pozabljeno«. Tovrstni pripovedovalec je med drugim sredstvo, s katerim avtor ohranja napetost vse do zadnjih strani romana, ko se dokončno razkrije resnica in se zgodba sklene v celoto.

V romanu spremljamo lik Ivana Slokarja, Tržačana slovenskega rodu in učitelja na slovenskem liceju v Trstu. Dogajalni čas zajema pet dni, od 4. do 8. aprila 2006, in potemtakem sega najdlje v sodobnost v primerjavi s prejšnjimi Sosičevimi deli, ki so bila v glavnem postavljena v šestdeseta leta 20. Stoletja, z izjemo zbirke kratkih zgodb *Iz zemlje in sanj*, ki je časovno umeščena v devetdeseta leta.

Dogajalni prostor se skozi Sosičeva dela vedno bolj umika iz tržaškega podeželja in se v *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* zasidra v samem jedru Trsta, mesta na prehodu dveh Evrop – Vzhodne in Zahodne. Obmorsko pristaniško mesto, ki je po besedah Hermanna Bahra »obviselo v nestvarnosti« (Kozin 330), je zaradi svoje prehodnosti in zgodovine prežeto s tesnobo, v katero so ujeti tudi njegovi prebivalci različnih narodnosti, o čemer priča njegova burna preteklost.¹¹

---

¹⁰ Izraz *implicitni avtor* je prvič uporabil W. Booth v svoji knjigi *The rhetoric of fiction* (1961) (v slovenskem prevodu: *Retorika pripovedne umetnosti*) in je v kontekstu nezanesljivega pripovedovalca nepogrešljiv, saj bralcu razkriva tisto, kar pripovedovalcu ostaja nevidno in tako postane »vir oblikovanja in opomenjanja besedila.« (Zupan Sosič, *Teorija* 330). Čeprav je implicitni avtor »nepoosebljeni in brezglasni pojav, ki ne more biti govorec, glas, subjekt ali udeleženec pripovedne komunikacije« (Zupan Sosič, *Teorija* 331), bralcu (v primeru pričujočega romana) da vedeti, da je pripovedovalčevo znanje o svetu in okolici omejeno.

¹¹ Začetki mesta segajo v čas Rimskega cesarstva, skozi zgodovino pa je prehajalo iz rok v roke različnim vladarjem in oblastem, med drugim je leta 1382 prešlo pod okrilje Habsburžanov, kjer je ostalo vse do propada Avstro-Ogrske po koncu prve svetovne vojne, ko je po zaslugi Londonskega sporazuma iz leta 1915 mesto

Mauro Covacich, tržaški pisatelj, o Tržačanih zapiše naslednje: »Skratka, njihove želje po uživanju življenja ni mogoče pojasniti le z odprtim duhom morja, temveč tudi s komaj zaznavno, podzavestno tesnobo, z nezadržnim hrepenenjem po preseganju mor iz preteklosti in njihovem odstranjevanju.« (v: Kozin 331).

Ta Covacicheva misel odlično opiše pripovedovalca Ivana, ki živi na videz popolno družinsko in meščansko življenje, vendar se dno njegove zavesti začne premikati in potlačeni spomini začnejo po trinajstih letih prihajati na plan kot žgoča resnica, ki polni jamo, nastalo v njegovih mislih.

Roman se prične s prvim izbruhom podzavesti na površje, z nenavadnimi sanjami, kjer se Ivan znajde v zapuščenem poslopju sredi pšeničnega polja ter z umazanimi rokami grebe zid, ki se lušči in se s kovinskim zvokom odbija od tal. V Ivanovi zavesti se to jutro nekaj zgane in tu je začetek Ivanovega petdnevnega spusta v pekel njegove duše.

Prvi od petih delov romana (naslovljen kot *Sijaj dneva*) se časovno pokriva z enim dnem, običajnim delovnikom v junakovem življenju. Od jutra do večera pripovedovalec izpolnjuje svoje dolžnosti kot profesor, sin, mož, oče in prijatelj ter bralca seznanja z ustaljenim načinom življenja, v katerega že vstopa tesnoba. Na postaji sreča starko s polno torbo jabolk, ki se nenadoma zgrudi po tleh, nenavadno se mu zdi obnašanje sodelavke in asistentke Katarine, med predavanjem pozabi del učne snovi, preseneti ga mamin nenadni odhod v Bassano zaradi domnevne bolezni. Njegove misli so polne spominov na to, kako sta se s Sonjo vselila v novo stanovanje v središču Trsta, ki ga je kupil njegov oče, kako je mama trdo garala, da bi sinu omogočila študij v Milanu, zdi se mu, da v mislih sliši žuborenje reke in šelestenje trav in duha vonj po vodi, ki poplavlja tla okoli njega, poleg vsega pa mu v glavi odzvanjajo besede žene Sonje: »zdaj je vse dobro, vse, kar je bilo hudega, je pozabljeno.« (Sosič, *Ki od daleč* 50)

Ki od daleč prihajaš v mojo bližino je prvo delo, kjer se Sosič neposredno dotika družbenih in političnih tematik, prav tako je Ivan prvi med pripovedovalci, ki družbo in okolje sprejema skozi ideološko sito, v čemer se razlikuje od prejšnjih romanesknih pripovedovalcev, ki so svet okoli sebe dojemali ideološko popolnoma neobremenjeno (Kozin 324).

---

pripadlo Kraljevini Italiji. Leta 1943 so ga zasedli Nemci, ki so hoteli izkoristiti njegovo ugodno strateško lego. 1945 je bil Trst osvobojen s strani Titovih partizanov in z mirovno pogodbo podpisano leta 1947 v Parizu je na tem ozemlju nastalo Svobodno tržaško ozemlje (STO), ki je bilo razdeljeno na Cono A (Trst s severnim zaledjem) pod ameriško in britansko vojaško upravo in Cono B (ozemlje južno od Trsta) pod jugoslovansko upravo. STO je bilo hitro obsojeno na propad in leta 1954 je prišlo do sporazuma, po katerem sta Cona B in del Cone A pripadla Jugoslaviji, medtem ko je preostanek Cone A s Trstom prešel pod italijansko oblast, leta 1975 pa se je meja tudi dokončno potrdila. (»Trieste« ni str.)

Družbeno-politični in zgodovinski elementi ter motivi se konkretnije začnejo pojavljati v drugem delu romana. Bralec se seznani s služkinjo Ido, ki se iz Buj na Hrvaškem vozi v Trst pospravljat profesorjevo stanovanje, nato na poti v službo Ivan sreča nekdanjega sošolca Oskarja, pianista, ki v mladih letih ni imel dovolj denarja, da bi se vpisal na glasbeno akademijo, pa vendar je videti srečen, ko razlaga o svojem delu orglarja pri mašah, rojstvih in pogrebih. Pravi, da ga glasba osrečuje.

Po neprijetnem incidentu v razredu profesorja Horvata ravnateljica Ivana posvari, naj v prihodnje bolj pazi na svoj ugled in Ivan se, čedalje bolj zmeden, zateče k očetu, kjer prvič v romanu zaznamo skrhan odnos med očetom in sinom. Ko ga med opazovanjem svoje makete z lokomotivami in majhnimi figuricami oče pošlje v shrambo po izvijač, je bralec prvič priča očetovim nacionalističnim in elitističnim nagnjenjem, ki so predmet sinovega upora. Slednje se pokaže v očetovi pretirano izbrani in knjižni rabi slovenskega jezika brez narečnih elementov:

Pomislim, kako še vedno izbrano govori, kakor da se še vedno uči pravih izrazov. /.../ Izvijač! Imel je pravopis in slovar in tudi v zvešček si je vselej zapisal nove besede, ki sem se jih moral tudi sam naučiti, dokler nismo morali vsi govoriti tako, kakor je govoril on, brez narečnih kontaminacij, ne slovenskih, ne italijanskih, ki jih je bilo vse polno okrog mene: *Kacavide! Kacavide! Škudela! Škudela! Armeron! Armeron! Monigel! Monigel!* (Sosič, *Ki od daleč* 121)

V Ivanu se razraste upor do očeta, ko ga v spominu vidi, kako mu pridiga o rabi pravilne slovenščine, ki je za takega profesorja, kot je Ivan, obvezna. V mislih očetovim besedam kljubuje z izrazito narečnimi stavki: *Parla kome ke te magni, čo! /.../* in tudi sam si mora prizadevati, da boš obvladal naš jezik. *Mona. Čistost moramo ohraniti, čistost našega jezika! Škovace, same škovace!*« (Sosič, *Ki od daleč* 121–122).

Med iskanjem izvijača Ivan naleti na skrite fotografije, na katerih prepozna le sebe in svojo mater. Poleg njiju stojijo še moški s kapo, ženska z ruto na glavi in dekle črnih las, približno toliko staro, kot je sam na fotografiji. V Ivanu se ob pogledu nanje odpre globoko brezno, ki ga zaliva morje, ponovno se v njegovih mislih odvrti prizor iz sanj in nenadoma ne ve, kdo je človek, ki stoji pred njim, in ali je resnično njegov oče.

Fotografije spravi v žep in odhiti domov k ženi Sonji in hčerki Biserki. Doma ne najde nikogar, le luči skrivnostno gorijo in iz pipe kaplja voda, kakor da bi bil nekdo ves čas prisoten. Ko Ivan Sonji pokaže fotografije, bralcu postane jasno, da je Sonjino vedenje

nenavadno (poveša oči in ramena, kakor da bi hotela zakriti prsi, Biserki ukaže, naj nemudoma pospravi fotografije, molči), da ve nekaj, kar je pripovedovalcu skrito, a sam tega ne opazi. Ko zvečer z ženo ležita v postelji, Ivan opazuje sence, ki se premikajo na stropu in v mislih vidi mamin obraz, ki mu pripoveduje o usodi njene družine med drugo svetovno vojno, ko niso smeli govoriti slovensko in je teta Pavla odšla v Bassano po kruh, a se ni več vrnila. Preživela je vojno skrita pri neki družini, v katero se je kasneje tudi poročila.

Naslednje jutro Ivan po zajtrku odide v mesto, kjer sreča Oskarja, ki ga povabi, naj prisluhne njegovemu igranju na orgle, pravi mu, da je v glasbi zapisano vse, samo odpreti se ji moraš in pripeljala te bo k sebi, ne k Bogu.¹² Kakor da bi se Oskarjeve besede uresničile, glasba, ki prihaja s kora, polni Ivanovo votlino za čelom in v njem odkriva nove spomine in podobe dekleta sredi travnika, ki ga požira reka, da nenadoma vstane ter zapusti cerkev in Oskarja za sabo.

Vsakdanje podobe, ki jih vidi po mestu, v njem odpirajo neznane pokrajine spominov, ki si jih sam ne zna razložiti. Ob pogledu na delavce v predoru v mislih sliši mamine besede o vojnih beguncih, ki so te kraje morali zapustiti, eni so emigrirali na zahod, drugi na vzhod, bežali so pred fašizmom. Očetova prisotnost ga duši, na poti k brezdomcu Filipu v samostansko menzo razmišlja o znamenjih, ki se pojavljajo v njegovem spominu in v njegovi okolici. Filip je edina oseba, ki ji pripovedovalec zaupa, edini človek, s katerim lahko spregovori o votlini, ki je nastala za njegovim čelom, o travah, ki šelestijo, in vodi, ki poplavlja. Filip je vdovec. Tisti večer Filip Ivanu razkrije, da je njegova žena Ana nekega dne, pred trinajstimi leti, šla po jabolka in se zgrudila ter še isti večer umrla. Ivan v njegovi ženi prepozna starko s številko, vžgano v kožo, ki jo je nekaj dni poprej srečal na postaji, bila je ona, vendar je sedaj jasno, da je šlo le za oddaljeni spomin, privid. Filip se spominja, kako je brezno v njem nenadoma izginilo, ko je Ana odšla, kako ga je s svojo smrtjo odrešila. Na tej točki lahko potegnemo vzporednice s pripovedovalcem iz *Tito, amor mijo* in zgodbami *Iz zemlje in sanj*, tudi tukaj gre za angelsko odrešenje: tako kot Ana s svojo smrtjo odreši Filipa in se kakor Alina naseli v njem, tako je od tedaj Filip zmožen pomagati drugim, kot sta Ivan in profesor Horvat, je kakor angel, ki je kljub svoji težki usodi zmožen reševati izgubljene duše.

Na poti domov Ivana prestreže profesor Horvat in ga povabi k sebi, da bi spoznal njegovo ženo Judit, ki po stanovanju suši bele rjuhe, na katerih Ivan spet zagleda svoje spomine, kakor

---

¹² Sosič v romanu odpira tudi tematiko vere in religioznosti. Ivan v razredu odkrito pove, da je ateist, da ne veruje v boga, kar naleti na odpor dijakinje Jane, prav tako se ob njegovo prepričanje obregne asistentka Katarina, ki pravi, da lahko prav to zamaje njegov ugled na šoli.

film na belem platnu. Judit je gologlava žena slovenskega rodu, doma iz Podjune na avstrijskem Koroškem. Ivanu pripoveduje o nacističnih grozotah, ki so se med vojno dogajale Slovincem v Avstriji, o usodi njenega očeta:

So bili časi, ko je bilo žal tudi med nami boljše počistiti z vsem, kar smo ohranili trdega v našem jeziku, toda če si zaželim, lahko še vedno govorim z vsem, kar je trdega v njem, veste? /.../ Kakor je govoril moj oče, vse do zadnjega, dokler ga nacisti niso pokončali. Toda on ni nikogar izdal in govoril je v svojem trdem jeziku, vse do zadnjega trenutka /.../. (Sosič, *Ki od daleč* 169)

Judit je s svojo plešo, ki je najverjetneje posledica fizičnega nasilja, priča, da je bila usoda Slovencev izven mej matične domovine v času fašističnega oz. nacističnega režima, ki ju bistveno opredeljuje šovinizem, v tem primeru do »Slovanov«, povsod enaka, in s svojo pripovedjo priklicuje isto, kot povedo besede Ivanove mame: ta se v njegovih mislih spominja časov, ko pod fašističnim režimom ni bilo lahko biti Slovenec.

Doma Ivan Biserki pomaga pri učenju geografije. Sprašuje jo o rekah, pokrajinah, mestih v Bosni in Hercegovini, ko mu pogled na zemljevid nenadoma zamegli mamin obraz, ki mu še kot otroku pripoveduje o svojem bratu Kristjanu, ki je med vojno odšel, pa o svojem očetu, ki so ga pred koncem vojne zajeli Nemci, ga mučili in vlekli po njivah. Zdi se, kakor da bi se ponovila Juditina pripoved o vojni na Koroškem.

Ponoči Ivana predrami zvok, ki prihaja iz kuhinje. Vstane, da bi preveril, in v kuhinji zagleda molčeče temnolaso dekle, stkano iz vode in trav, ki z madežem na bluzi otožno sedi za kuhinjsko mizo. Ivan nenadoma zasliši Oskarjevo melodijo, ki prodira v najgloblje kotičke njegove zavesti in iz nje izvablja dekletovo ime, ki ga ne pozna.

Naslednji, četrti dan Ivana čakajo govorilne ure s starši, še prej pa ura pouka z dijaki. Vse bolj se vanj vračajo spomini, vse več znamenj se pojavlja v okolici, da bi v njem zbudili pozabljeni čas, pozabljeno preteklost. Gospod Novak mu pred psihiatrično bolnišnico maha z ogledalcem, v razredu se Ivan zaplete v prepir z dijaki zaradi svoje »nove metode« poučevanja, pridiga jim o borbi za pravičnost, vedno bolj se oddaljuje od samega sebe, naenkrat učilnico preplavi množica krvavih trupel, ki jih žrejo prašiči, in med njimi vidi njo, dekle s fotografije, ki je prejšnji dan sedelo v njihovi kuhinji.

Omotičen se po nekaj kozarcih vina odpravi k očetu, ko mu nenadoma zazvoni telefon, na drugi strani linije se oglasi mama, še isti večer bo doma. Preseneti ga ugotovitev, da mati ni

klicala iz Italije, temveč od nekod z Balkana, predklicna številka ni italijanska. Osupel se zave, da mama ni odpotovala v Bassano, v sebi zasliši njene besede, njeno skrb za Kristjana zdaj, »ko se je v Jugoslaviji začela vojna«, »kaj bo z Jasenko in Aišo?« (Sosič, *Ki od daleč* 219–220) Ivan ju ne pozna, odgovore obupno išče pri očetu, ki skrit v shrambi upa, da ga Ivan ne najde, »noče umreti zaradi njegove človečnosti«.

Ivanu se počasi vrača spomin na leto 1993, na vojno v Bosni, ki je terjala mnogo žrtev, ljudje so živeli v veliki nevarnosti, tudi mamin brat Kristjan z družino, ki jim Ivanov oče ni dovolil, da bi se za časa vojne naselili pri njih, pa čeprav je bilo v novem stanovanju dovolj prostora za vse. Motiv sorodnikov iz Bosne se pojavi že v romanu *Tito, amor mijo*, vendar v njem ne zaznamo nikakršne nastrojenosti proti priseljencem in tujcem, ki jo Sosič v *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* prvič neposredno izrazi in hkrati odpira tematiko vojn na Balkanu, ki so se odvijale v devetdesetih letih 20. stoletja, zato se na tem mestu zdi smiselno, da nekaj odstavkov namenimo temu zgodovinskemu kontekstu.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja, po smrti Josipa Broza Tita leta 1980, se je v nekdanji Jugoslaviji, skupaj z ekonomsko krizo, razmahnil nacionalizem, ki sta ga karizmatični voditelj in njegov režim vse od konca druge svetovne vojne uspešno obvladovala. Nasprotja med narodi so se začela zaostrovati in tako je leta 1991 prišlo do vojn med sedaj bivšimi članicami SFRJ.

Kriza se je najprej pokazala na Kosovu, kjer je vladala visoka stopnja brezposelnosti in napetosti med tamkajšnjimi narodi – kosovskimi Srbi in Albanci, ki so zahtevali večjo avtonomijo Kosova znotraj Srbije, a so si z demonstracijami prislužili zgolj oznako nacionalističnih nasprotnikov sistema.

Jugoslavijo sta pestili visoka inflacija in zadolženost. Uvedeni so bili številni ukrepi, ki naj bi krizo omilili, a se vodstvo države nikakor ni moglo spopasti z nastalimi problemi. Leta 1986 je na čelo srbske komunistične stranke prišel Slobodan Milošević, ki je začel uresničevati t.i. velikosrbske ideje, kakor jih je zapisala Srbska akademija znanosti in umetnosti. Ravno Srbi naj bi bili po tej interpretaciji zgodovine tisti, ki jih je doletela največja krivica, saj živijo razcepljeni med več ozemelj in oblastmi. Rešilno bilko so videli v centralizaciji Jugoslavije v Beogradu, na kar so se ostale republike odzvale z odporom, podprla pa jo je Jugoslovanska ljudska armada (JLA). Konec osemdesetih let so podporniki Miloševićeve politike dosegli, da so se na oblast v avtonomnih pokrajinah Kosovo in Vojvodina zavihteli komunisti in Miloševićevi podporniki. Slovenija ni podprla srbskega nacionalnega programa, kar so

družboslovci in znanstveniki leta 1987 izrazili v 57. številki *Nove revije*, kjer so bili objavljeni prispevki, ki so se zavzemali za Slovenijo kot samostojno, demokratično večstrankarsko državo. Podobno kot v Srbiji se je tudi na Hrvaškem začela oblikovati nacionalistična stranka Hrvaška demokratična skupnost (HDZ) pod vodstvom Franja Tuđmana, ki je na volitvah leta 1990 prejela večino glasov.

Hrvaška in Slovenija sta 25. junija 1991 razglasili neodvisnost in s tem izzvali JLA, ki pa ni odlašala z napadom. Boji so se najprej odvijali na slovenskem ozemlju in trajali deset dni, medtem ko je bilo na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini neprimerno bolj krvavo, saj je tam živel velik odstotek srbske avtohtone manjšine. Srbske enote so do konca leta 1991 nadzorovale že skoraj tretjino hrvaškega ozemlja, od koder so nasilno izganjali vse pripadnike hrvaškega naroda.

Bosna in Hercegovina se je znašla v še slabšem položaju, saj je bila njena narodnostna podoba zelo pestra. Njeno večetnično družbo so sestavljali Bošnjaki (oziroma Bosanski muslimani / Muslimani), ki so bili v večini (44%), Srbi (približno tretjina) in Hrvati (17%).

Marca 1992 se je večina državljanov BiH izrekla za samostojno državo, kar je vodilo v oborožene spopade in nasilno izvrševanje »velikosrbskega« programa. S pomočjo etničnega čiščenja bosanskega ozemlja in genocida je 1993 prišlo do posredovanja OZN in Nata, kar pa ni imelo prevelikega učinka in tako so se boji stopnjevali do leta 1995, ko se je zgodil pokol muslimanskega prebivalstva v Srebrenici pod vodstvom Ratka Mladića, ki velja za najhujši množični poboj v Evropi po grozotah druge svetovne vojne. Ko so Hrvati Srbom vrnili udarec, se je ozemlje bivše Jugoslavije dokončno spremenilo v veliko polje smrti, ki je trajalo do novembra 1995, ko so predstavniki vseh treh narodov, Milošević, Izetbegović in Tuđman v ameriškem Daytonu sklenili premirje, katerega posledica je bila med drugim tudi razdelitev Bosne in Hercegovine na dva skoraj enako velika dela: Republiko Srbsko in federacijo Bošnjakov in Hrvatov. (Režek in Gabrič 124–128 in 206–210)

Ko Ivanova mati moža takrat prosi, da bi bratovo družino za nekaj časa vzeli pod streho, naleti na odločen odpor, češ, »si bodo že pomagali« (Sosič, *Ki od daleč* 223) in doda: »Jaz jih ne maram, jaz prihajam iz drugačne družine in naša družina ni imela nikoli ničesar opraviti z Jugoslovani, razumeš! /.../ Bodo že kako preživeli!« (Sosič, *Ki od daleč* 224)

Svoja šovinistična stališča oče tudi trinajst let kasneje, ko ga Ivan najde skritega v shrambi, »opravičuje« s strahom pred drugačnostjo (»oni so drugačni«, »oni verjamejo v drugega Boga«), ki je značilen za tisto, čemur Umberto Eco pravi »večni fašizem«. Gre torej za

univerzalno lastnost vseh fašizmov, ki nikoli niso bili popolnoma izbrisani, pojavljajo se v novih okoliščinah (begunci, migranti, nove vojne na Vzhodu), v novih podobah, eno izmed katerih predstavlja ravno Ivanov oče.

Ivan je od očetovih besed še bolj zmeden, ne dojame, kaj mu govori, o kom mu govori, zato hiti, da bi čimprej zapustil utesnjeno stanovanje in se vrne na šolo, kjer ga že čakajo starši dijakov. Starši se soglasno spravijo nanj, češ, da je njegovo vedenje nesprejemljivo in ni v skladu s predpisi, nato pa se začnejo med seboj prerekati, krešejo se mnenja, v katerih je moč zaznati tudi kanček ksenofobije: »Ne veste, da so otroci staršev beguncev, ki rabijo tudi drugačno pomoč?! vpije žena. / Saj, to, to je problem, ker razbijajo normalen potek pouka. / Pa saj jih ni v razredu, kjer so naši otroci! / Ni važno. To ni dobro za šolo! / Nepojmljivo, gospod R.! / Kakšna bo naša šola, če bomo imeli vse več beguncev, to mi povejte!« (Sosič, *Ki od daleč* 236)

Od obtožb, ki so letele na Ivana, se je pogovor zasukal k beguncem, kakor da vsa krivda stoji na njihovih ramenih. Ena od temeljnih značilnosti fašizmov je tudi »zvrčanje krivde na drugega«, ¹³ nacisti so, na primer, verjeli, da je grešni kozel vsak pripadnik judovske vere, v drugi polovici 20. stoletja pa se je zaradi množičnih migracij in selitev krivda prenesla na vojne in ekonomske migrante.

Ivanove misli začne poplavljeni voda in steče iz razreda proti menihom, kjer upa, da bo srečal Filipa, a ne najde ga niti v zavetišču, kjer prenočuje. Njegove misli polnijo koščki spominov, ki sestavljajo celoto, mehka melodija in šumenje reke, šelestenje trav, oddaljuje se od svojega razuma, ko na železniški postaji pred seboj zagleda sebe, postane bralcu jasno, da gre za človeka s težko duševno motnjo. Spomin na dekle, ki jo ljubi, mu vse pogosteje polni misli in briše mejo med stvarnostjo in domišljijo, kakor da je stkana iz zemlje in sanj.

Ivan je neposredno postavljen v vlogo žrtve očetovega šovinizma, saj njegovo nasilje, uperjeno proti maminim sorodnikom v Bosni, posredno škoduje ljubljenu dekletu, zato posredno rani tudi njega. Očetova tiranija se kaže skozi neomajno željo po nadzoru, ¹⁴ od svojih odločitev ne odstopa: »*Se bodo že znašli*, vpije oče in mama zajoče. Slišim jo. *Si bodo že kako pomagali! Tata, on je mamin brat*, slišim svoj glas, *tudi oni so naša družina. Niso naša družina!* reče. /.../ *Ona je ranjena, mama, ti ni rekel stric Kristjan, da je ranjena?* /.../ *Ja,*

---

¹³ Scapegoatism (Soucy ni str.)

¹⁴ Očetova želja po nadzoru se med drugim kaže v obsedenosti s figuricami in modelčki vlakov, ki pod njegovim nadzorom krožijo po ročno izdelani maketi, v pretirani obveščeniosti o življenju sosedov itd. (Kozin 338)

*so jo ranili, ko se je vračala domov, je bila zunaj, da bi prodala knjige in potem kupila kruh, reče mama.» (Sosič, *Ki od daleč* 259)*

V zadnjem, petem delu romana, ki je hkrati tudi zadnji dan Ivanovega potovanja v pozabljeno preteklost, napetost doseže vrh. Priča smo kosilu s Petrom in Nevo, kjer je pripovedna optika podobna prizoru iz filma (Kozin 323). Ivan ves čas kosila v sebi podoživlja prizore iz preteklosti, vrača se k sporu z očetom, ki odreka pomoč maminim sorodnikom v Bosni, jih celo ozmerja s cigani, pri čemer izraža svoj šovinistični odnos do »nerazvitega« Vzhoda. Ivan se nanj odzove z nasiljem, celo udari ga. Agresivni čut v njem zbudi tudi Peter pri kosilu, ko na plan privleče zgodbo o Ivanovem izginotju, ki ga pahne čez rob.

Ivan steče iz stanovanja, kakor da mu zmanjkuje časa, da bi govoril s Filipom, ki ga ne najde, nedaleč sliši cigansko glasbo in v glavi sliši besede Sonjine prijateljice Neve, ki ulične glasbenike zmerjajo z golaznijo, s kurbami, ki bi jih bilo treba odgnati. Njen odnos do priseljencev lahko primerjamo z odnosom Ivanovega očeta do Bosancev: *»Kurbe je treba odgnati, ker se ne spodobi, da je ta golazen vsem na očeh. O, to je pa res grdo videti, da stojijo kar v središču mesta /.../«* (Sosič, *Ki od daleč* 293). Množični elitizem, ki ga lahko zaznamo v Nevini, Petrovi in Sonjini drži ter v njihovih besedah, je prav tako ena izmed 14 lastnosti Ecovega »večnega fašizma«, saj se ta hrani z zaničevanjem šibkejših, brez katerih praktično ne bi obstajal (Eco 43).

Ivan teče skozi mesto, ob njem Jasenka, v njegovih mislih spomin na počitnice v Bosni in brezskrbno preživljanje dni ob reki, na jasi, kjer mu Jasenka pokaže skrivni rudarski rov in jo Ivan poljubi, čeprav je njegova sestrična,¹⁵ obljudi ji, da jo bo povabil k sebi v Trst na morje. Z mamo se srečata v kavarni sredi mesta, kjer mu skozi solze prizna, da ni bila v Bassanu, ampak v Visokem v Bosni, kjer se je še zadnjič poslovila od strica Kristjana. Pojasni mu, da tudi Jasenke že dolgo ni več, saj je že med vojno zaradi strahu zblaznela in ko so že mislili, da bo po zdravljenju v Nemčiji ponovno zaživela, je utonila v reki, kajti ni prenesla strahu, ki se je naselil v njeno zavest.

Ivan skupaj z navidezno Jasenko odhiti iz kavarne, skupaj skačeta v zrak, se odrivata od tal visoko navzgor,¹⁶ na poti domov se jima pridruži navidezna množica brezdomcev, med njimi tudi Filip, skupaj gredo v Ivanovo stanovanje, kjer jim služkinja Ida postreže s pecivom in

---

¹⁵ Ivanova nagnjenja k incestu in znaki sprevržene spolnosti (Travnik Vode 335) se kažejo tudi v prizoru, ko skozi pritlično okno opazuje romunski par pri poljubljanju, ter v njegovem natančnem opazovanju rdečih ustnic in oprsja dijakinje Jane, ki se mu v domišljiji vedno znova vračata.

¹⁶ Odrivanje od tal in seganje v zrak je eden izmed najpogostejših motivov v Sosičevem opusu, ki nakazuje na človekovo neskončno hrepenenje, zapisano v njegovi naravi. (Kozin 326–327)

kjer vsak izmed njih najde prostor, kjer si bo lahko v miru odpočil, medtem ko zunaj sneži. Roman se zaključi s Sonjinimi besedami, da bo zdaj vse tako, kot je bilo nekoč, kar nakazuje na Ivanovo vrnitev v vmesno stanje med zdravjem in boleznijo.

Zdi se, kakor da v romanu prihaja do trka med meščanstvom in revščino, med dvema nasprotnima svetovoma, med katera je razpet pripovedovalec. Sonja, njegova žena, je tipična predstavnik tržaškega meščanstva, ki najame služkinjo samo zato, ker si jo pač lahko privoščiti, njena meščanskost se kaže v zavračanju provincialnosti (»Meni je vseč morje, Ivan, ne maram tistih vasic.« (Sosič, *Ki od daleč* 170)), v površinskih pogovorih s skrbno izbranimi meščanskimi prijatelji, pretirani skrbi za izgled in ugled, preziranju ljudi z roba družbe, rednem obiskovanju nedeljskih maš in nenazadnje tudi v diskreditaciji Ivanove duševne bolezni. Sonja Ivanu ne nudi pomoči pri soočanju s travmo, namesto tega ga prepriča, da skupaj naredita otroka in si ustvarita družino, zaživita v novem, meščanskem stanovanju, ki ga jima je kupil Ivanov oče z vsem premoženjem, da bi na videz zakril sinovo nestabilno stanje, v katero ga je pahnilo očetovo šovinistično nasilje in zavračanje pomoči svojcem v Bosni.

Fašizem je že v svojih začetkih privlačil protiboljševiško in protiproletarsko usmerjene pripadnike meščanstva, ki so se pod vodstvom Mussolinija združili v fašistično stranko (Gentile 24), Umberto Eco pa v meščanstvu prepozna rodovitna tla za nastanek slehernega (neo)fašizma, ki se rojeva v drugačnih, sodobnejših, vendar podobnih okoliščinah. Vzrok tiči v »ekonomskih oziroma političnih frustracijah« (Eco 39) meščanstva, ki jih zaznamo v Petrovem govoru o lokalni politiki, kjer lahko zaznamo pridih populizma: »Stvari bo treba spremeniti, reče Peter čez čas. Sem že govoril z nekaterimi odborniki na Deželi, ki podpirajo moje ideje. /.../ In poleg tega skušam biti povezan s teritorijem, nadaljuje Peter, z ljudmi in njihovimi potrebami. Ljudi je treba poslušati, treba jim je zagotoviti, da se bodo njihove potrebe uresničile /.../.« (Sosič, *Ki od daleč* 277–278)

Ivana meščansko življenje duši, zato se zateka k obrobnežem, kot sta stari brezdomec Filip in nekdanji sošolec Oskar, kakor da pravzaprav sam ne ve, kam spada. Na skrivaj Filipa obiskuje v menzi pri menihih, da bi se z njim pogovarjal, hkrati pa ne bi rad bil na njegovem mestu. Simboličen prehod iz meščanstva v svet revežev in obrobnežev se zgodi, ko Ivan od meniha sprejme obrok in z žlico zajame juho, namenjeno brezdomcem.

Niha med meščanstvom in margino, med zdravjem in boleznijo, pa tudi med preteklostjo in sedanostjo, ki se močno prepletata. V romanu gre za tri ravni časovnosti: čas druge svetovne

vojne, devetdeseta leta 20. stoletja oziroma čas vojn na Balkanu ter 21. stoletje oziroma dogajalni čas romana. Ivan se v spominu vrača v svoje otroštvo, ko mu mati pripoveduje o grozotah, ki jih je njena družina preživljala med vojno, prav tako pa sta jih bili deležni tudi Judit, žena profesorja Horvata, ki je vojno doživljala kot Slovenka na avstrijskem Koroškem, in Ana, Filipova žena. Ana je preživela taborišče, ko se je vrnila domov, izčrpana in oslabela, se je zavila v molk, vse, kar je izrekla je bilo »morali bi nam odpustiti«, kakor da bi želela opravičiti svojo nemoč in odrinjenost na rob družbe.

Kakor ogledalo štiridesetim, so tudi devetdeseta leta prežeta z grenkobo vojne, ki se je takrat odvijala na Balkanu. V tem kontekstu je v vlogo tirana postavljen Ivanov oče, na katerega lahko apliciramo besede Alberta, pripovedovalčevega strica iz *Tito, amor mijo*: »Zdej znam, da niso samo Taljani fašisti, porko dio.« (Sosič, *Tito* 158).

Nekaj elementov nasilja lahko opazimo tudi v romaneskni sedanjosti, torej v letu 2010, vendar o slednjem veliko bolj nazorno pripoveduje glavna junakinja romana *Kratki roman o snegu in ljubezni*.

4.5. *Kratki roman o snegu in ljubezni*

Roman je izšel leta 2014 in v njem se prvič v Sosičevem opusu soočimo z liki, ki se odkrito (a včasih le navidez) ideološko opredeljujejo. Tudi v tem romanu se, kakor že v prejšnjih, resničnost prepleta s spomini, tokrat podvojenimi, saj imamo opravka z dvema pripovedovalkama, prijateljicama in sorodnima dušama, Almo in Olgo, ki že dvajset let živita vsaka na svojem koncu, Alma v Asiagu pri Bassanu, Olga v Trstu. Gre za prvoosebni pripovedovalki, za kateri se zdi, da podoživljata življenje dveh Veronik iz filma *Dvojno Veronikino življenje* režiserja Krzysztofa Kieslowskega, filma, ki sta si ga skupaj ogledali ob njunem zadnjem srečanju. Po dvajsetih letih v Olgi ponovno oživi spomin na Almo, ki se v istem trenutku spopada svojimi lastnimi spomini na preteklost. Ti se prikradejo v njeno zavest, kakor da bi jo svarili pred sedanjostjo.

Tudi v tem romanu gre za prepletanje in medsebojno reševanje pred zlom, za skoraj metafizično povezanost človeških duš, tako kot so med seboj povezana drevesa, ki »si pomagajo, eno z drugim, kakor bi čutila potrebo po solidarnosti« (Sosič, *Kratki roman* 17). Neskončni dobroti, ki jo oddaja Alma, ko možu Edoardu vsak dan nežno vtira kremo v od dela razpokane prste, ko nežno drgne brazgotine starcev Franca in Rozalije, ki ju neguje na domu, se nasproti postavlja nasilje sina Angela, uperjeno proti njej sami. Angelo ni nikakršen sel, poslan od Boga, je kvečjemu padli angel, Lucifer, v katerega sta se naselila zlo in nasilje, uperjeno proti lastnim koreninam, ki jih skuša surovo pretrgati.

Že prva poved prvega poglavja grobo povzame to kontrastnost romana: »Naglo hodim proti drevesu, ki raste na koncu gozdne poti, in razmišljam, kako jo od konca poletja pogosteje obiskujem, da bi za trenutek pozabila na sina, ki ne mara več govoriti mojega jezika.« (Sosič, *Kratki roman* 5). Alma stopa po gozdni stezi, da bi iz misli pregnala prizor, ko je na sinovem računalniku zasledila članek o potopljenem ruskem mestu: »*Mologa, mesto v Rusiji, leta 1936 sto trideset tisoč ljudi evakuiranih zato, da ga prekrijejo z Volgo in zgradijo hidrocentralo, s katero so leta 1941 pridobivali energijo za tovarne orožja. Skoraj tristo ljudi ni hotelo zapustiti svojega rojstnega mesta in je utonilo.*« (Sosič, *Kratki roman* 5). Pripovedovalki in bralcu ostaja neznan, kje tiči vzrok Angelovega zanimanja za to pozabljeno rusko mesto, kar ustvarja napeto in tesnobno ozračje.

Praznino, ki jo Alma čuti zaradi Angela, zapolnjuje spomin na Vincenca Ivana, fanta iz višjih letnikov liceja, ki je v njenem spominu približno Angelove starosti. Vidi ga, kako v tržaški sodni palači goreče spremlja proces proti morilcem v tržaškem uničevalnem taborišču med

drugo svetovno vojno, kako govori o Odilu Globočniku, »krvniku slovenskega rodu«, o gorah in otrocih, ki jih morata imeti veliko, da njun rod ne bo izumrl (zrcalni motiv iz romana *Tito, amor mijo*) medtem ko grabi in si prisvaja njeno telo, kakor da bi krivica, storjena žrtvam nacifašističnega nasilja, v njem prebujala spolno slo.

V romanu prihaja do konfliktov, do trka med preteklostjo in sedanjostjo, med fašizmom in antifašizmom in – najpomembneje – med dobrim in zlim. Zdi se, kakor da bi bil roman zgrajen na tovrstnih nasprotjih, ki se med seboj odbijajo in hkrati prepletajo. Preteklost je kakor neljub spomin in hkrati svarilo pred sedanjostjo, pod masko antifašizma pa se včasih skriva njegovo nasprotje.

Alma na domu neguje Franca, ga umiva, opravlja dela, ki jih njegovo ostarelo telo več ne zmore, v vsej svoji nebogljenosti se ji zdi kakor nedolžen dojenček. Z njim se pogovarja kakor s stoletnimi drevesi, ki v sebi tiho hranijo spomine na zgodovino, saj imajo, kot pravi Alma, »molekularni spomin«. Tudi Franc le redko govori, zato ji med umivanjem pogosto na misel prihajajo podobe Vincenca Ivana, njegovi dotiki in poljubi, ki jo spravljajo v zadrego. Ne ve, od kod so se vzeli ti spomini, nerodno ji je, ko se ji prikradejo v zavest in se vrinejo med njo in moža Edoarda, pred katerim se trudi zakriti svoj nemir, porojen zaradi spominov na preteklost in skrbi za sedanjost.

Vincenc Ivan spregovori v njej tudi in predvsem v trenutkih, ko nežno drgne staro Rozalijino telo in ga spira z vodo, kakor da bi želela z njega oprati vse hudo, ko klepetata in si pripovedujeta zgodbe iz preteklosti in sedanjosti. Sliši ga, kako ji recitira verze Pier Paola Pasolinija, italijanskega pesnika in režiserja, ki se je po izkustvu nasilja v Furlaniji med drugo svetovno vojno obrnil k marksizmu (»Pier Paolo Pasolini« ni str.). Recitira jih tako, »kakor da ni važno, kdo je v resnici Pasolini, kaj govorijo njegovi verzi, kakor da je važno samo to, da sem v njegovih očeh iznenada neumna in bedna.« (Sosič, *Kratki roman* 33).

Almin lov na stoletna drevesa, ki jih bo fotografirala in fotografije razstavila v mestni knjižnici, je zrcalni motiv iz *Tito, amor mijo*, kjer pripovedovalec skupaj z mamo vandra po gozdu, ob pogledu na gozdna tla pa se mu v mislih izrišejo podobe partizanov v jarkih, ljudi, skritih v kraških jamah. Tudi Alma ob pogledu na Asiago v dolini v mislih zagleda fotografije porušenega mesta, spomni se grozot prve svetovne vojne, ki so se zgodile tik čez mejo, v Kobaridu, vidi nesrečne vojake v boju za preživetje in vidi ležerno življenje poveljnika, polno užitkov in naslade. Beda in blišč svetovne vojne se stekata v eno celoto, eno podobo vojne.

Alma si želi dokumentirati drevesa, tihe priče tovrstnih grozot, v katerih je shranjena resnica o fašističnem nasilju v Trstu, ko vanjo spet butne spomin na Vincenca Ivana, ko jo sili, da sledi odurnemu dogajanju na filmskem platnu, ko skupaj sedita v kinu, kjer vrtijo zadnji Pasolinijev film.

Njeni spomini na Vincencove ideje o enakosti med družbenimi razredi trčijo s sedanostjo in predstavljajo antipod Angelovemu odkritemu zavzemanju za ideje fašizma in nacizma. Ko nekega dne starša med kosilom razpravljata o Almini razstavi fotografij dreves, Angelo vzkipi in v zborni italijanščini odločno izrazi prezir do maminih nazorov ter doda:

/.../ sploh mi ni jasno, kaj je bilo tako narobe s fašizmom in še bolj z nacizmom, tisto, kar se govori, je vse izmišljeno, in če je že kaj res, se ve, da so imeli popolnoma prav, če so pobili Jude oziroma vse, ki niso bili njihove rase, popolnoma prav so imeli, in če že govorimo o fašistih, je treba povedati, da so bili edini, ki so vzpostavili red, da ga še ni bilo takega. Pa še to: da naj bi bil zaradi tebe jaz napol barbar, je nekaj neznansko svinjskega, da veš /.../ (Sosič, *Kratki roman* 52)

Čeprav smo bili šovinističnim elementom že priča v prejšnjih delih, zlasti v *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*, tu prvič v celotnem opusu naletimo na odkrito pripadnost določeni ideologiji, v tem primeru neonacistični, ki se opira na tradicijo zgodovinskega fašizma. Angelo zanika resnico o fašističnih pobojih oziroma jim celo daje veljavnost, v njegovih besedah odmeva rasizem, ki je ena od najbolj prepoznavnih značilnosti vseh fašizmov (Eco 39).

Ko Angela Edoardo s pestmi prisili, da se mami opraviči za izgovorjene besede, v njegovem glasu ni niti kančka obžalovanja, niti trohice sočutja, le prezir in zaničevanje. Alma ob tem znova pomisli na Mologo, poplavljenno rusko mesto, ki je obviselo v njenem spominu, misli na ljudi in živali, ki slutijo nesrečo in jih nazadnje preplavi ogromen val ter zalije njihove domove za vedno. Tesnoba, ki preplavlja Almo ob misli na nesrečnike pod vodo, je nasprotna Angelovemu zadovoljstvu, ki bi ga obšlo, če bi tudi on lahko enostavno odplaknil vse, kar je »barbarskega« v njegovi državi, njegovem narodu.

Ponoči Almo spet obiše Vincenc Ivan, vidi, kako skupaj bereta pisma žrtev, vseh, ki so se borili proti nacizmu in zadnje trenutke svojega življenja preživeli v Rižarni, tržaškem uničevalnem taborišču, vendar se Almi vse skupaj zdi tako zelo zlagano, kakor da Vincenc Ivan »v resnici ne čuti nič ob vsem tem, kar govori, kakor da vse, kar reče, pobira od drugih, da bi deloval drugačen pred mano.« (Sosič, *Kratki roman* 71).

Ko umiva Rozalijino telo, Alma razmišlja o Angelu, o tem, kje sta z Edoardom zgrešila pri vzgoji, in pravi: »/.../ bojim se zanj, ker mislim, da se družijo s tistimi, ki ne marajo nikogar razen sebe, ki ne marajo tujcev, ki ne marajo ljudi drugih narodnosti /.../« (Sosič, *Kratki roman* 84). Pri tem si ne upa izgovoriti tistega, kar je Angelo postal, kakor da si ne more priznati, da se je vanj naselilo zlo in da zavrača vse, kar je slovenskega v njegovih genih. Nato še doda:

Bojim se, da bo nekoč prišel domov z dvignjeno roko, rečem. Vi že veste, kaj je to, jaz sem to videla v Trstu, ko sem bila mlada, ko so dvigovali roke na ulici, kjer so imeli svoj sedež, in potem šli na pohod s pendreki in svojimi kričečimi glasovi. Vi že veste, o čem govorim, in veste tudi, da ni treba dvigovati roke zato, da si fašist, da je dovolj biti, nositi v glavi to njihovo idejo ureditve sveta, banda nesramna, /.../ (Sosič, *Kratki roman* 84).¹⁷

Njena čustva so prizadeta, v njej se zgane jeza ob spoznanju, da ne ve več, kdo je njen sin, v mislih si predstavlja, kako Angela vlačijo po suhi in kamniti zemlji, svoji zemlji, ki mu jo tlači v usta, ne ve, kdo je mladenič, ki cele dneve tiči zaprt v svoji sobi, včasih ima na obisku prijatelja Valterja, pred katerim skriva mamino identiteto in s tem pravzaprav skriva tudi svojo.

Poslednji spomin na Vincenca Ivana je prizor družinskega kosila v meščanskem stanovanju njegovih staršev, kjer razkrije svoj pravi obraz, obraz upornega in hkrati poslušnega sina, ki se ukloni vsem zahtevam svojih staršev, ki ne prenesejo drugačnosti. Tolerirajo jo le, v kolikor gre za temnopolto služkinjo, ki jim v belih rokavicah nataka izbrano vino v umetelno okrašene steklene kozarce. Meščanski elitizem in šovinizem iz *Ki od daleč prihajaš v mojo*

---

¹⁷ Alma se v tem delu nanaša na neofašistična gibanja v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja v Trstu. Po drugi svetovni vojni in razpadu Svobodnega tržaškega ozemlja ter ponovni vzpostavitvi italijanske uprave v Trstu je prihajalo do vse večjega nasprotovanja slovenski manjšini na tem območju. Deželni statuti so v 60. letih prezirali Slovence, do katerih je imelo veliko italijanskega prebivalstva negativen odnos, kar se je med drugim pokazalo tudi v zavračanju na novo postavljenega slovenskega Kulturnega doma.

Znana je »afera Hreščak« iz leta 1965, ko je predstavnik PSI na tržaški občini postal Dušan Hreščak, levičarsko usmerjeni Slovenec, nekdanji partizan, kar je izzvalo ogorčenje italijanskega prebivalstva in teroristične izgrede neofašistov.

Ozračje se je zaradi mednarodne konference o manjšinah še bolj zaostriло v začetku sedemdesetih let, saj so se vprašanja tržaških Slovencev komajda dotaknili. Neofašizem, uperjen proti manjšini, se je manifestiral v besedah Giorgia Almiranteja (MSI) o Slovanih kot škodljivcih in v podtaknitvi bombe na eno izmed tržaških slovenskih šol, kar naj bi veljalo za začetek obdobja »strategije napetosti«.

Italijanski nacionalizem je znova prišel v ospredje ob zavračanju Osimskih sporazumov (1975), ki naj bi bili slovenski manjšini vsaj nekoliko v prid na gospodarskem področju. Nastala je skupina Lista za Trst, ki je uživala veliko podporo neofašistov in je kmalu začela s politično kampanjo, sovražno nastrojeno proti uveljavljanju slovenskega jezika v javnem življenju.

Leta 1977 pa so se stvari s sprejemom Enotne delegacije Slovencev le začele premikati na bolje, vendar le na območju Trsta, saj je Beneška Slovenija kljub vsemu ostala zapostavljena. (Kacin Wohinz in Pirjevec 149–161).

bližino sta v *Kratkem romanu* še stopnjevana do ksenofobije, ki se ji Vincenc Ivan najstniško upira, razredni boj in Pasolini pa se izkažeta za puhlo prevaro, iluzijo.

Motiv upora očetu se znova pojavi v zgodbi Hansa Starka, mladega nacista, čigar fotografija leži na Angelovi pisalni mizi. Vzrok njegovega upora tiči v očetovi avtoritarni vzgoji, ki se ji je mladenič uprl z vstopom v nemške paravojaške enote SS, kjer so ga sprva zavrnil, vendar se mu je kasneje vendarle uspelo prebiti do visokega položaja. Bil je soustvarjalec velike vojne morije, na koncu pa jo je odnesel z le tremi leti prestane zaporne kazni.

Alma se sinu zoperstavi (o tem retrospektivno pripoveduje Rozaliji, medtem ko jo oblači), vendar se zdi, da se Angelo zaveda svoje moči in strahu v maminih očeh. V nenehnem razkazovanju svoje moškosti (Angelo vznurjen prihaja iz svoje sobe, ko Alma odpre vrata, v njej stoji popolnoma nag) odseva mačistični šovinizem, značilen za patriarhalno fašistično družbo Mussolinijeve Italije pred in med drugo svetovno vojno (Soucy ni str.).

Fašizem, uperjen proti priseljencem se znova pokaže v Angelovih sovražno nastrojenih besedah, v katerih žrtev postane Alma zaradi svojih slovenskih korenin: »/.../ problem je, če imaš starše, od katerih je eden nekakšen pribežnik, emigrant, ne vem, kaj za en kurac je, samo to vem, da eden ni naš, tu je problem, /.../« (Sosič, *Kratki roman* 139). O njegovi pripadnosti nekemu neofašističnemu združenju govorita tudi enaka bakrena prstana na Angelovi in Valterjevi roki.

Roman je razdeljen na dva dela oziroma dva letna časa – Jesen in Zima. Jesen obsega veliko večino strani in deluje kakor napoved hude zime, vseskozi je prisotna slutnja snega in mraza, ki ustvarjata tesnobno in mračno vzdušje. Zima nastopi, ko si Alma dokončno prizna, da je njen sin postal eden izmed tistih, ki »gredo zvečer po ulicah in s pendreki v rokah, da kaznujejo koga, da ga naučijo reda, da mu dopovejo, kako ne spada na ta njihov konec sveta« (Sosič, *Kratki roman* 167), da odplaknejo vso »golazen«, ki naseljuje njihovo zemljo, tujce, priseljence, starce, katerih obrazi na fotografijah ležijo na dnu Angelovega predala, ožigosani za izbris.

Manifestacija surovega nasilja na tem mestu v romanu doseže vrhunec z večkrat ponovljenim motivom posilstva, ki je med drugim izraz seksistične in patriarhalno naravnane družbe, v kateri vladajo ekstremno desna prepričanja. Napetost in tesnoba se stopnjujeta do prizora v Almini domišljiji, ki se staplja z resničnostjo tako, da bralec ni več prepričan, ali gre za sanje ali stvarnost. Alma nenadoma nad sabo zagleda Angela, ki je skupaj z Valterjem prišel po zalogo hrane in oblačil, kakor da se odpravljata na dolgo potovanje. Čustva, ki se kopičijo v

njeni ranjeni duši, privrejo na dan, razočaranje nad sinom in bolečina ob spoznanju, da ni nedolžen, da je prav on eden izmed tistih, ki so se zverinsko znesli nad nedolžnima priseljenkama samo zato, da bi ju oropali človeškega dostojanstva, je neizmerna. Prizor se filmsko stopnjuje, znova se ponovi motiv posilstva, tokrat je žrtev Valterjevega spolnega nasilja Alma sama. Posilstvo je prispodoba za njeno nemoč, da bi sina rešila iz brezna sovraštva, kamor se čedalje bolj pogreza.

V še zadnjih poskusih, da bi pred zlom obvarovala druge, podobne njej, svoje strahove razodene knjižničarki Lorenzi, mami Angelove sošolke Irene. Povpraša jo, če kaj ve o neonacističnem gibanju v sosednjih krajih, kje se zbirajo njegovi člani, »med njimi so tudi taki, kakor je moj sin, ki mu ne manjka nič, kakor temu Valterju, ki mu ne manjka nič, vidi se na njem.« (Sosič, *Kratki roman* 192). Ne preseneča, da je avtor dogajanje postavil ravno v Asiago, ki leži v Benečiji, saj sta bili na tem mestu že od konca druge svetovne vojne zaradi raznih zgodovinskih dejavnikov prisotni močna protijugoslovanska in protislovenska propaganda (Kacin-Wohinz in Pirjevec 109).

Novo nacistično gibanje se rojeva na tleh, prepojenih od krvi mrličev in ranjenih od svinčenih udarcev, kar je samo po sebi ironično. Zaradi druge svetovne vojne, ki je Rozaliji za vedno vzela sina in je Franca pahnila med partizane, njegovo Ido pa v Auschwitz, od koder se je vrnila v prazen dom, roman še bolj nakazuje na izprijenost neonacistične ideologije.

Sama sem mnenja, da ima družbena kritika v romanu sicer pomenljivo vlogo, vendar pa avtor v romanu največji pomen pripisuje tematiki odtujenosti od bližnjih, o kateri govori Rozalija (»/.../ dogada se, da pride trenutak, kad više neznamo, tko smo, ne znam, mogoče bo tvoj sin pronašao djevojku, ki mu bo pomagala, da skrene s tog strašnog puta /.../ (Sosič *Kratki roman*: 86)), in o kateri govori tudi Olga, ki prebira roman Iva Andrića (»/.../ kar pomeni, da v resnici niti žena ni vedela, kdo je njen mož, kaj se je dogajalo v njegovih mislih, da je tako odšel /.../« (Sosič, *Kratki roman* 48)).

O izgubi vere v človeka spregovori tudi sam avtor v enem izmed svojih intervjujev: »[vera] me je /.../ pripeljala do določene stopnje idealizacije življenja in ljudi. Sčasoma sem v življenju res potreboval močne zareze in izkušnje, da sem lahko razumel, da svet ni samo svetel.« (Bevc 1055). *Kratki roman o snegu in ljubezni* govori ravno o tem; o konfliktu med materjo in sinom (ki je hkrati tudi zrcalni motiv konflikta med očetom in sinom iz *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*), v katerem se nekega dne rodita frustracijain sovraštvo do lastnih korenin, ki ostajata materi nepojmljiva in tuja. Sosič svoje besede položi v Almina usta:

Ko sem bila otrok, sem bila taka kakor vsi otroci, verjela sem, da ne obstaja zlo, nihče mi ni govoril o njem, govorim, medtem ko umivam Rozalijino telo. In še dolgo potem sem verjela, da ne obstaja zlo, da smo ljudje narejeni iz lepega in dobrega, dokler nisem spoznala, kako strašna je tista tema, ki prebiva v nas. (Sosič, *Kratki roman* 148)

Sedanost je v romanu preprejena z nasiljem, bolečino in hladom, zdi se, kakor da je sreča ostala v preteklosti, v Alminem otroštvu v Trstu, ko sta skupaj z Olgo prepevali v pevskem zboru, vse dokler Olga ni postala žrtev spolnega napada Alminega nekdanjega fanta Vincenca Ivana, ki še dodatno potrjuje dejstvo, da zlo obstaja in je včasih lahko skrito tam, kjer najmanj pričakujemo, v naših bližnjih. S pošastnostjo tistih, ki jih imamo radi, pa se je vselej najtežje spopasti. (Vidali, *O ljubezni* 203).

Tudi Olgina pripoved, ki se odvija ločeno od Almine, a se hkrati z njo prepleta, je polna spominov na preteklost, na njuno skupno potovanje po Donavi, da bi »vsaj za trenutek pozabila nase« in na srečo, ki je, zdi se, odšla za materjo v grob. Njuni življenji se prepletata, Olga sluti, da Alma potrebuje pomoč, da se je zato vrnila v njeno zavest. K temu pripomorejo tudi sanje Almine mame in Olginega sodelavca, ki jo dokončno spodbudijo, da se odpravi na pot v Asiago. Olga je Almin angel varuh, ki jo bo rešil tako, kot je to storila Alma pred več kot dvajsetimi leti, ko je Olgi povrnila vero v življenje. Konec sicer ostaja odprt, vendar nakazuje na Olgin obisk, ki pa morda ostaja le na ravni Almine domišljije.

4.5. *Kruh, prah*

»Delci obrazov padajo v mojo zavest in drsijo onkraj robov krhkega sna, ki ga premetava vožnja v vlaku.« (Sosič, *Kruh* 9). Tako nas Marko Sosič uvede v svoje zadnje romaneskno delo, ki je izšlo leta 2018 pri Založbi Goga, in v nekaj preprostih besedah povzame njegovo vsebino, njegov značaj. Seveda smo bili že v prejšnjih delih priča prepletu resničnosti s sanjami in spomini, vendar pa ima spominjanje v romanu *Kruh, prah* popolnoma drugačno, novo vlogo. Če v romanu *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* podobe iz preteklosti osmišljajo sedanjost, v *Kratkem romanu o snegu in ljubezni* pa jo svarijo, so v romanu *Kruh, prah* spomini sredstvo za boj proti preteklosti, ki ne sme biti pozabljena (Fridl 223).

Avtor skozi enotedensko potovanje glavnega lika sredi maja leta 2010 zrcali motive, teme in like iz prejšnjih romanov tako, da na trenutke bralec ni več prepričan, ali gre v romanu morda za sintezo celotnega avtorjevega opusa in njegovega doslejšnjega življenja, saj se, kot pravi Ignacija J. Fridl v spremni besedi, »ne da jasno določiti, kje se končuje fiktivni in kje začneja avtorjev lastni doživljajski svet.« (219).

Sosič v enem od svojih intervjujev nekoč pove, da je skozi upodabljanje lika Balerine (iz istoimenskega romana *Balerina, Balerina*) pravzaprav iskal svoj lasten, »prvobitni«, otroški obraz, ki pogosto ni enak odraslemu. (Bevc 1054). Kanček pomena njegovih besed lahko zaznamo tudi dvajset let kasneje, v pričujočem romanu, saj v svojih spominih pripovedovalec pravzaprav išče svoj pravi obraz, strah ga je praznine v svoji biti, sprašuje se, koliko je v njem pravzaprav njegovih sorodnikov in prijateljev, ki jih bo obiskal v Bosni in o njih napisal roman, da bi si s spominjanjem nanje na nek način očistil dušo, z nje spral krivdo.

Krivda, ki jo čuti v sebi, je posledica kolektivnega pasivnega opazovanja vojne na Balkanu, ko njegova družina ni storila ničesar, da bi sorodnike v Bosni obvarovala pred krvavo morijo, on sam pa je »za časa vojne pomešal čas sedanjosti in spomina, se izgubil v njem, da nisem vedel, kakšen je v resnici moj notranji obraz, in pozabil nanje, /.../« (Sosič, *Kruh* 32). Čas vojne na Balkanu je tudi čas Sosičevega snovanja lika Balerine, kar dodatno priča o avtobiografskih elementih romana.

Kljub vsemu pa se pripovedovalčevo popotovanje v svojo lastno duševnost in v spomine na preteklost zaključi nepričakovano. Franc, mamin bratranec, in Rozalija, mamina sestrična, še vedno v sebi gojita prezir do sorodnikov v Trstu, ki jima v najhujših trenutkih niso ponudili niti najmanjše pomoči in opore. Pripovedovalčevo prizadevanje, da bi ublažil krivice iz

preteklosti, potemtakem naleti na odpor, kajti v njuni zavesti bo za vedno ostala bolečina, posledica divjih spopadov, ki so pravzaprav prisposoba za vse svetovne vojne. (Fridl 226).

Roman je postavljen v leto 2010, čas močnih poplav na Balkanu. Poplave so sprožile val beguncev, ki so bili prisiljeni zapustiti svoje domove, dokler se voda ni podela, kar pa pripovedovalca ni ustavilo, da se ne bi podal na pot, pripovedi naproti. Linearni tok dogajanja – pripovedovalčevo tiho opazovanje pokrajine na vlaku, ki drvi proti Trstu – prekinjajo drobci, vtisi iz preteklosti, njegove misli zapolnjujejo sorodniki in prijatelji: Franc in Rozalija, ki jima je mož mamine sestrične odtegnil pomoč med vojno, Safet, slikar, ki je migriral iz rodne Bosne v Italijo, pa prijatelja H. in Maša, zaljubljeni par, ki je pred vojno na Hrvaškem pobegnil v Toskano, nato pa v Pariz, prav tako v njegovo zavest prihajata Saša in njegov oče, ki ima na roki s črnilom natisnjeno številko in je drugo svetovno vojno preživel v taborišču. O vojni pripovedovalcu, še dečku, pripovedujeta tudi mama in teta Sofija, z njo je prav tako zaznamovan stric Albert, bivši partizan.

Ob podobe, zaznamovane s krutostjo vojne, trešči že skoraj bizarna podoba moškega z gladkim obrazom in svetlimi očmi, ki v časopisu bere naslednjo novico: »*Ljudje s pomočjo posredništva nekakšne agencije odhajajo na fronto, da bi doživeli adrenalinsko izkušnjo ubijanja. Za to izkušnjo plačajo oprostrelcu dogovorjeno vsoto.*« (Sosič Kruh, 10).

Podobe skačejo iz preteklosti v sedanjost, kjer nasproti pripovedovalca na vlaku sedi dekle in žveči košček kruha, ki v romanu predstavlja simbol dobrega in živega, simbol upanja in hrepenenja, nasproten prahu in minljivosti, pozabi, v katero se spreminja (Fridl 223–224). Lahko bi ga primerjali z motivom odrivanja od tal in skakanja proti nebu, ki je prisoten v vseh predhodnih romanih in prav tako predstavlja neskončno moč hrepenenja likov.

Vlak drvi mimo italijanske pokrajine in poraja podobe pripovedovalčeve ljubezni, tiste prve in nedolžne, pa tudi materinske, po kateri še posebno hrepeni v gorski koloniji. Spomine na ljubezen pa močno preseka podoba vojne v Afganistanu, ki v vojake zasaja strah in smrt ter jih za vselej potisne v objem norosti in spominov na gore trupel, ki pa ne ležijo le na vojnih območjih Bližnjega vzhoda, ampak tudi na sredozemskih obalah. Vsem truplom, tistim iz Bosne in tistim, ki jih je naplavilo morje, bo Kathryn B., pripovedovalčeva znanka, s svojo skupino strokovnjakov vrnila ime in priimek in s tem tudi identiteto ter jih rešila pred pozabo, kakor to počne prvoosebni pripovedovalec oziroma tudi sam avtor s pričujočim romanom.

Posebno mesto v protagonistovi zavesti zavzemata Žika in Radmila, srbska soseda, ki sta po drugi svetovni vojni emigrirala v Trst in se tako izognila moriji, ki je tam divjala v

devetdesetih. Pripovedovalec se spominja, kako ga некоč Radmila potegne za rokav in mu zašepeta, da je Žiko strah. Njegovo neopredeljenost med vojno je izkoristil njegov gospodar, ki ga je pričel izsiljevati, češ, da ga bo zatožil četnikom, da si je med vojno »praskal jajca v tujini«, če ne bo držal jezika za zobmi. Njegova nacionalistična,¹⁸ velikosrbska načela, vzniknejo na plan, ko pravi, da so bili četniki¹⁹ edini, ki so se borili za »pravo stvar« v devetdesetih, vendar pa gre v tem primeru najverjetneje za preprosto izsiljevanje nedolžnega človeka, ki je vojno preživel na varnem.

Tudi motiv Julijanovega šovinizma in odrekanja pomoči svojcem v Bosni, ki je sicer zrcalen tistemu iz *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*, dobi vzrok v strahu, kajti »bal se je, da bi ga ljudje na vasi ne gledali kot nekoga, ki še ni razumel, da je z Balkanom konec, kako so končno na Zahodu in v demokraciji in da potomci tistih, ki so po prvi vojni zaradi fašizma odšli kakor Kristjan, ki je pristal v rudniku in ki sta se mu rodila Franc in Rozalija, naj pač ostanejo, kjer so!« (Sosič, *Kruh* 47).

Čeprav se svoje krutosti morda zaveda, Julijanu ksenofobno in šovinistično okolje ne dopušča, da bi vanj spustil svoje »nazadnjaške« sorodnike, saj bi jih moral najprej skriti in jih naučiti svojega jezika, preden bi jih lahko spustil med ljudi. Njegova žena Zorica, ki ga ni več ljubila, je zaradi njegovega pomanjkanja sočutja zbolela za rakom in ga pustila samega.

Pripovedovalec s fragmenti preteklosti v mislih prispe v Trst, svoj nekdanji dom, kjer mamo prosi za Julijanovo številko. Njene oči dobijo lesk otožnosti, ko mu izroči številko svojega bratranca, ki ima težave z dihanjem. Pripovedovalec ne odlaša, nemudoma pozvoni Julijanu in nato še enkrat v Bosno, Francu in Rozaliji, da jima sporoči, da prihaja, da bo končno zapolnil praznino v svojih mislih, da bo njunim podobam končno lahko dal obraz. Potovanje v poplavljeni Bosno nadaljuje z avtomobilom, zatopljen v misli, zaprašene od spominov.

Na poti do Žike, ki ima v spalnici ob postelji spravljeno puško, za vsak slučaj, ker tam »ni policije, ki bi pazila nate« (Sosič, *Kruh* 129), ga družina, ki ji je voda zalila hišo in utopila živino, prosi, naj jih zapelje do Beograda, le nekaj kilometrov stran, tam jih čaka možev brat, čaka jih zatočišče, kjer bodo ostali, dokler se voda ne poleže. Zatočišče, ki ga Franc in Rozalija nista imela.

---

¹⁸ Umberto Eco zapiše, da se nacionalizem rojeva iz »obsedenosti z zaroto«, ki jo pripravljajo sovražniki naroda in ga umešča med lastnosti, značilne za »univerzalni fašizem«. Grožnje Žikovega gospodarja bi potemtakem lahko imeli za neofašistični element, uperjen proti priseljencem.

¹⁹ Četništvo se je sicer razvilo kot odporniško gibanje med drugo svetovno vojno, katerega primarni cilj je postal boj proti komunizmu in partizanom ter se je zavoljo tega povezal z okupatorjem. Pojem »četnik« je ponovno prišel v uporabo v devetdesetih letih med vojno v Bosni, ko so nasprotniki z njim označevali vse nacionalistično nestrpne podpornike srbske in Milošičeve vlade. (»Četnik« ni str.)

Tričlanska družina ni edina, ki je ostala brez strehe nad glavo, ni edina, ki beži pred vodo. V motelu, kjer pripovedovalec prenoči, se namreč tre brezdomcev, ki so ostali brez vsega, njihovo edino upanje so dobri ljudje, ki jim bodo ponudili košček kruha, vendar so na svetu tudi taki, ki jim za tujo nesrečo ni mar, sebičneži, ki v pripovedovalčevih mislih gledajo skozi okno kavarne, kjer bi oni radi sedeli, in jih prav nič ne gane, če so, reveži, ostali brez doma, mislijo si, naj gredo drugam, saj je še dovolj drugih kavarn. »Preveč je takih«, si misli pripovedovalec, preveč jih je, ki so taki kakor Julijan, čigar podoba ostro zareže med spomine na otroštvo, spomine na mamo, ki je bila leta 1939, ko so bili Mussolinijevi rasni zakoni že sprejeti, stara šest let, med podobe ustaških žrtev med drugo svetovno vojno v taborišču v Jasenovcu, kjer so umirali vsi, Srbi, Bosanci, Slovenci in drugi, njihovo gorje pa se zrcali v očeh beguncev pred poplavami in tistih, ki mrtvi ležijo na sredozemskih obalah.

Svoje potovanje po poti spominov pripovedovalec nadaljuje proti Visokemu, ob reki Drini, kjer v njegovo zavest prihajajo strašne podobe vojne v Srbiji, ki puščajo temne madeže na njegovi duši, madeže sramu, ko se mu pred očmi izriše mrtvo telo prijatelja, novinarja Saše, ki je med vojno snemal dokumentarec o bosanskih sirotah in ga je tam zadela granata. Pelje se tudi mimo nekoč obleganega Sarajeva, še vedno ranjenega od eksplozij.

Srečanje z Rozalijo in Francem pripovedovalcu ne prinese odrešitve, prav nasprotno. V njem se odprejo ledene pokrajine sramu in krivde, ko iz Rozalije na plan privrejo boleči spomini na moža, na oborožene spopade v Sarajevu in v Visokem, skozi njene očitajoče besede spregovorijo tudi Kristjan, Aiša in Jasenka iz romana *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*, žrtve šovinizma tržaških sorodnikov. Zdi se, kakor da bi bila v pričujočem romanu pripovedna perspektiva premaknjena s strani agresorja na stran žrtve, kajti motiv ostaja isti.

Posledice vojne nosi tudi Frančeva družina. Oba otroka, Mirjana in Emir, sta zaradi prevelikega strahu zblaznela, Emir spominja na pripovedovalčevo duševno zaostalo teto Marico oziroma tudi na Balerino, v Mirjani pa lahko prepoznamo žensko iz vlaka za Trst, ki je pripovedovalca spremljala celotno potovanje in nenehno od daleč prihajala v njegovo bližino, kakor je Jasenka v Ivanovo.

Še en tragičen aspekt vojne na Balkanu predstavljata H. in Maša, par, ki se je zaradi svoje pravoslavne vere s Hrvaške najprej zatekel v Italijo, nato pa v Pariz, kjer sta težko shajala, primanjkovalo jima je denarja za človeka dostojno življenje in na koncu sta od bolezni tudi umrla. Pripovedovalec se njune usode spominja ogorčen nad lastnim pomanjkanjem solidarnosti, ki sta jo takrat, v devetdesetih, krvavo potrebovala.

Pripovedovalčevo potovanje se zaključi na mostu na Drini, kjer v pripoved vdre fantastika, v simbolni združitvi pekla in nebes iz padovanskih fresk se na mostu nagnetejo vsi domači, vsi sorodniki in prijatelji, mednje se prerine moški, ki visoko v zrak zažene svoj klobuk, tja proti neskončnosti neba, v upanju na boljši, solidarnější svet.

5. Zaključek

Zloveščo dediščino fašizma, s katerim je še danes prežet tržaški prostor, tematizirajo vsi romani in vse zbirke kratke proze v opusu Marka Sosiča, pomembni dokumenti, ki na umetniški način pričajo o obstoju nasilja nad slovensko manjšino v Italiji in nad pripadniki nekdanjih jugoslovanskih republik in vseh drugih preganjanih ter nanjo na svojevrsten način opozarjajo.

V Sosičevih delih sem z opiranjem na zgodovinske vire skušala identificirati in razložiti tovrstne elemente, ki izvirajo iz tradicije zgodovinskega fašizma, pri čemer so v ospredje stopali njegovi posamezni elementi, zlasti podedovana tradicija Mussolinijevega fašizma, uperjena proti slovenski manjšini, ter fašistični šovinizem v odnosu do balkanskega prostora in njegovih prebivalcev, viden zlasti v romanih *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* ter *Kruh, prah*.

Kljub temu, da kritični pogled na družbo, v kateri se razkriva bolj ali manj očitna dediščina fašizma in neofašizem, sicer zaseda pomembno mesto v Sosičevih delih, pa je vendarle podrejen temam in motivom, kot sta – s tem pogledom na družbo povezana – iskanje svojega notranjega obraza in medsebojno reševanje ter solidarnost med ljudmi, ki se skozi vsa Sosičeva literarna dela ponavljajo in tako ustvarjajo enovit in tudi v tem izjemen literarni opus.

6. Viri in literatura

Viri

Sosič, Marko. *Rosa na steklu: novelete*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1991.

---. *Tito, amor mijo*. Maribor: Litera (Knjižna zbirka Piramida), 2005.

---. *Iz zemlje in sanj: kratke zgodbe*. Maribor: Litera, 2011.

---. *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*. Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Beletrina), 2012.

---. *Kratki roman o snegu in ljubezni*. Maribor: Založba Litera (Knjižna zbirka Piramida), 2014.

---. *Balerina, Balerina: kratki roman*. Ljubljana: Beletrina, 2017.

---. *Kruh, prah*. Novo mesto: Goga (Literarna zbirka Goga), 2018.

Literatura

Campani, Giovanna. »The blurred borders of racism, neo-fascism and national populism.« *Časopis za kritiko znanosti*, 43/ 260 (2015), str. 19–27.

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-6BH7AQM2>, [30.6. 2019].

Cento Bull, Anna. *Italian neofascism : the strategy of tension and the politics of nonreconciliation*. New York ; Oxford: Berghahn Books, 2007.

Chiarini, Roberto. »The 'Movimento Sociale Italiano': A historical profile«. *Neo-Fascism in Europe*. Ur. Luciano Cheles, Ronnie Ferguson in Michalina Vaughan. London ; New York: Longman, 1991.

Darovec, Darko. *Breve storia dell'Istria*. Prev. Monica Rebeschini. Udine: Forum, 2010.

Eco, Umberto. *Il fascismo eterno*. Milano: La nave di Teseo editore, 2018.

Fridl, Ignacija J. »Spomin, opomin«. Spremna beseda. V: Sosič, Marko. *Kruh, prah*. Novo mesto: Goga (Literarna zbirka Goga), 2018.217–230.

Gentile, Emilio. *Fašizem : zgodovina in interpretacije*. Prev. Irena Trenc - Frelj. Ljubljana: Modrijan, 2010.

Kacin Wohinz, Milica in Jože Pirjevec. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*. Ljubljana: Nova revija (Zbirka Korenine / Nova revija), 2000.

Kozin, Tina. »Svet na meji sveta«. Spremnna beseda. V: Sosič, Marko. *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*. Ljubljana: Študentska založba (knjižna zbirka Beletrina), 2012. 318–345.

Matajč, Vanesa. Border Fascism in the Venezia Julia: the issue of 'proximate colony' in Slovenian literature. *Acta Histriae*, 24/4 (2016): 939–958. *dLib*. Splet. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LN2MNMR3> [14. 7. 2019].

Milesi Patrizia, Antonio Chirumbolo in Patrizia Catellani. »Italy: the offspring of fascism«. *Extreme Right Activists in Europe: Through the magnifying glass*. Ur. Bert Klandermans in Nonna Mayer. London ; New York: Routledge, 2006.

Režek, Mateja in Aleš Gabrič. *Zgodovina 4: učbenik za 4. letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS, 2011.

Schnabl, Ana. »Marko Sosič: *Kratki roman o snegu in ljubezni*«. *Sodobnost* 79/6 (2015), str. 759–762. *dLib*. Splet. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-DHS500AJ> [20. 6. 2019].

Bevc, Cvetka. »Cvetka Bevc z Markom Sosičem«. *Sodobnost* 76/ 9 (2012), str. 1050–1060. *dLib*. Splet. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FBRP9NDM> [15. 6. 2019].

Sosič, Marko. »Sijaj«. Spremnna beseda. *Balerina, Balerina: kratki roman*. Ljubljana: Beletrina, 2017. 126–132.

Travnik Vode, Majda. »Marko Sosič: *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*«. *Sodobnost* 77/ 3 (2013) str. 333–336. *dLib*. Splet. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ED9W7WSV> [15. 6. 2019].

Verč, Ivan. »Marko Sosič in njegovi romani na treh straneh«. Spremnna beseda. V: Sosič, Marko. *Rosa na steklu: novelete*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1991. 69–71.

Vidali, Petra. »O brezni in angelih«. Spremnna beseda. V: Sosič, Marko. *Iz zemlje in sanj: kratke zgodbe*. Maribor: Litera, 2011. 141–148.

Vidali, Petra. »O ljubezni v času nasilja«. Spremnna beseda. V: Sosič, Marko. *Kratki roman o snegu in ljubezni*. Maribor: Založba Litera (Knjižna zbirka Piramida), 2014. 199–204.

Vidovič, Stanislav. »Desni ekstremizem na pohodu.« *Teorija in praksa*, 29/ 5-6 (1992), str. 551–559.

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LYSXCK9F> [20.6. 2019].

Zupan Sosič, Alojzija. *Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2003.

Zupan Sosič, Alojzija. *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera, 2017.

Weinberg, Leonard, in William Lee Eubank. »Neo-Fascist and Far Left Terrorists in Italy: Some Biographical Observations.« *British Journal of Political Science*, 18/ 4 (1988), str. 531–549. JSTOR, www.jstor.org/stable/193884.

Spletni viri:

»Marko Sosič«. *Društvo slovenskih pisateljev*, <https://www.drustvo-dsp.si/pisatelji/marko-sosic/> [29. 6. 2019].

»Kresnik« (nagrada). *Wikipedia*, [https://sl.wikipedia.org/wiki/Kresnik_\(nagrada\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Kresnik_(nagrada)) [29. 6. 2019].

Foot, John in Christopher Hibbert. »Benito Mussolini.« *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc. Splet. <https://www.britannica.com/biography/Benito-Mussolini> [18. 4. 2019].

Soucy, Robert. »Fascism.« *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc. 22. februar 2019. Splet. <https://www.britannica.com/topic/fascism> [23. 4. 2019].

The Editors of Encyclopaedia Britannica: »Chetnik.« *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc. 28. januar 2009. Splet. [29. 6. 2019].

The Editors of Encyclopaedia Britannica: »Peter Handke.« *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc. 17. april 2019. Splet. [28. 6. 2019].

The Editors of Encyclopaedia Britannica: »Pier Paolo Pasolini.« *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc. 1. marec 2019. Splet. [20. 6. 2019].

The Editors of Encyclopaedia Britannica: »Trieste.« *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc. 19. februar 2019. Splet. [15. 6. 2019].